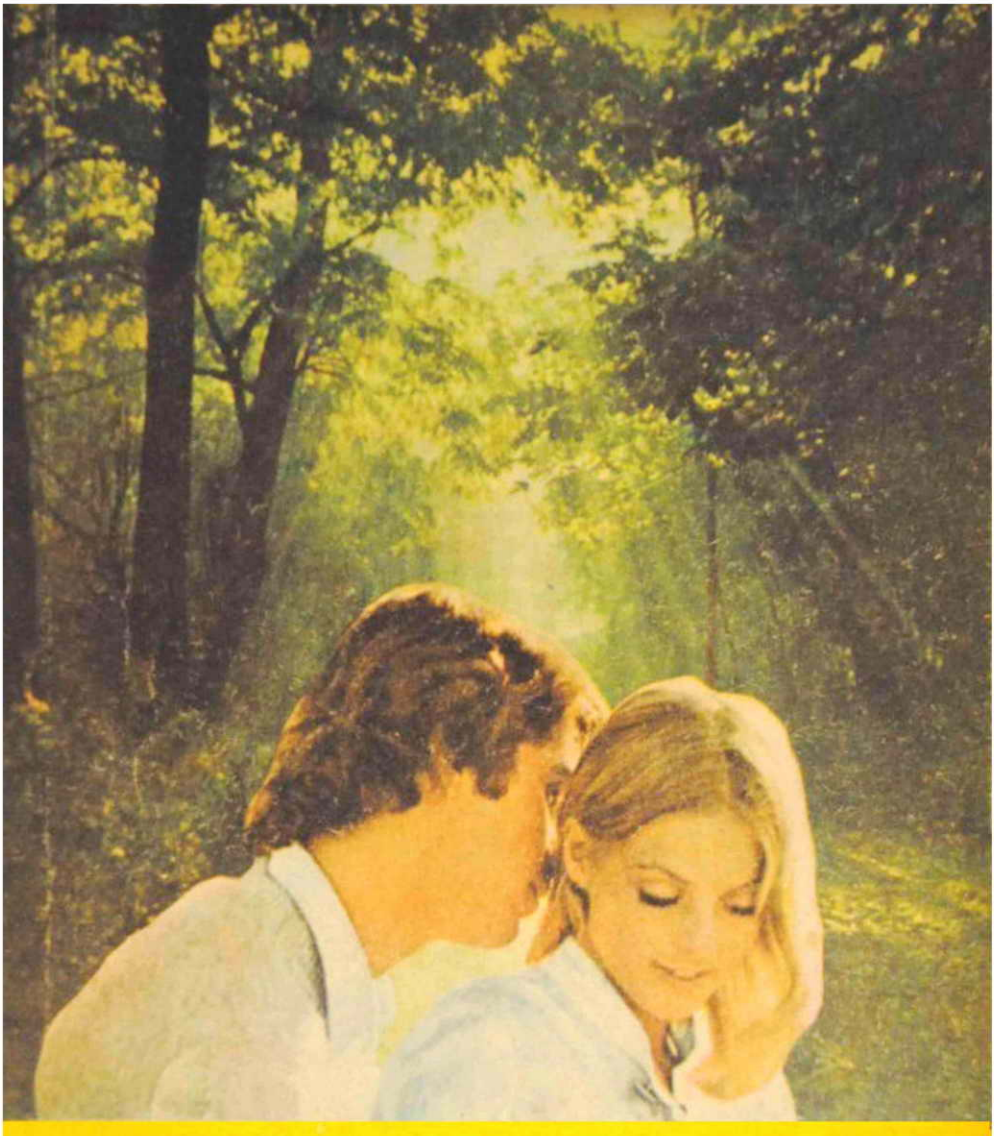

ANDRÉ MAUROIS

INSTINCTUL FERICIRII

EDITURA ARENA

ISBN 973-95765-3-2

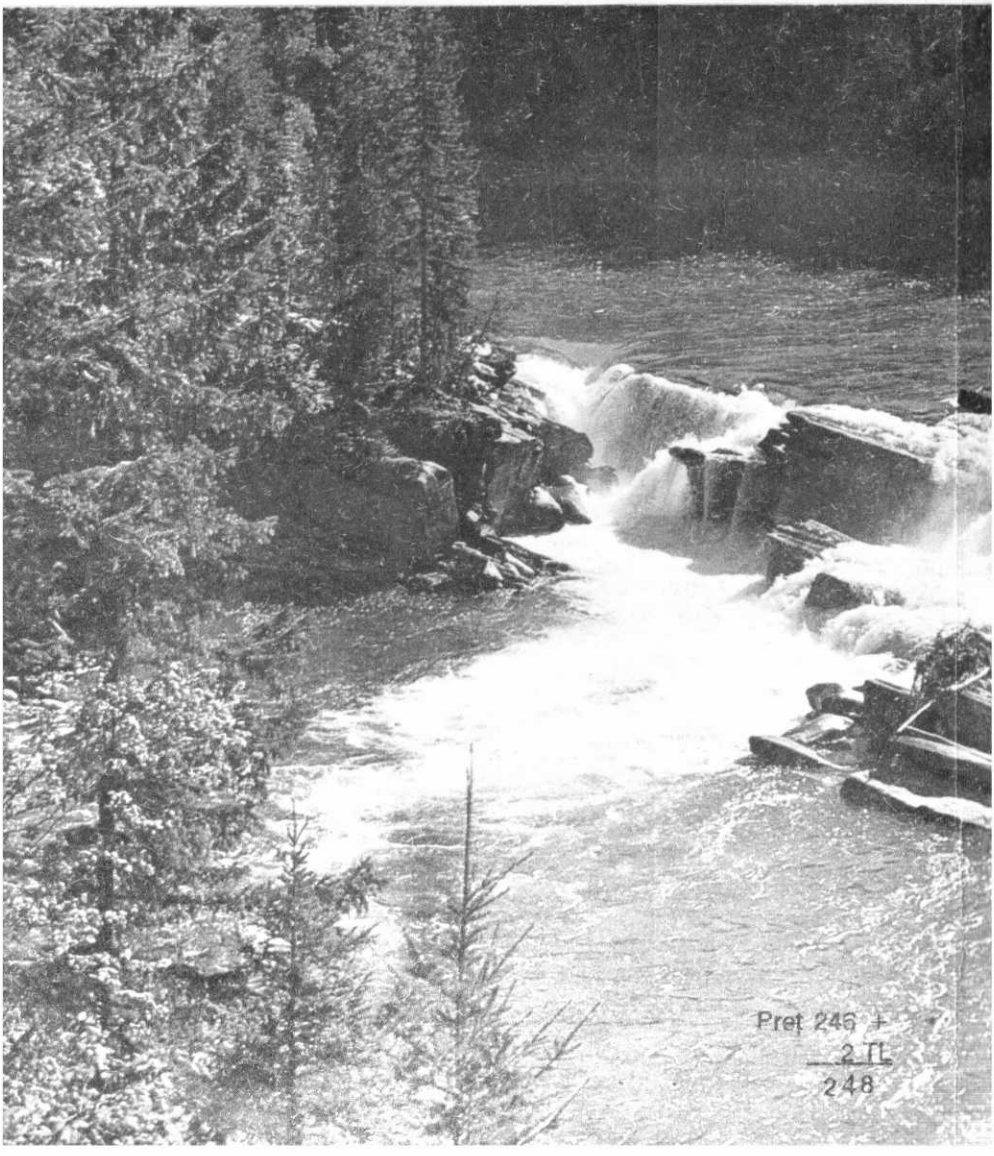

Pret 246 +
2 TL
248

I

– N-AI FEBRĂ, ZISE EA.

Bărbatul, de vreo cincizeci de ani, era culcat într-o încăpere largă și luminoasă, cărela o nișă îi dădea o înfățișare neregulată.

Femeia, deja îmbrăcată pentru treburile zilei, cu toate că era încă devreme, stătea în picioare între cele două paturi, cu termometrul în mînă. Avea un chip blînd, cu trăsături regulate, care păstra frăgezime de tinereje, cu toate că părul îi încărunțise la tîmple.

– Treizeci și șapte cu unu... N-ai de ce să te temi... Nu te simți bine?

– Dimpotrivă, nu mă mai deranjează deloc. Mă trezisem cu un fel de greutate în dreptul inimii, apoi am simțit înțepături; atunci te-am chemat... Dar acum mi-e bine.

– Să-l aduc pe doctorul Toury ?

– De ce, Valentine ?... Te asigur că nu mai am nimic...

– Atunci promite-mi că nu te dai jos din pat în dimineaţa asta.

– Ar fi păcat... e o vreme aşa de frumoasă !

Prin fereastra deschisă se zărea o livadă ce cobora pînă aproape de rîu. Pe celălalt povîrniş se întindea un cîmp plin de buruieni. La stînga, un petic de apă oglindea sălcii şi pîlcuri de mesteceni. La dreapta, cît vedeai cu ochii, se întindeau coline împădurite, la început verzi, presărate cu stejari şi castani, iar mai departe învăluite într-un albastru şters ; în zare, în apropiere de Perigneaux deveneau cenuşii, aproape străvezii, lungite pe culmi ca un şir de nori alburii în amurg. De pe această ridicătură se vedea o parte din Dordona. Peisajul nemărginit, în care se amestecau conace cu acoperişuri violete, castele cu turnuri albe, biserici cu clopoturile din lemn, era stăpînit de o linişte netulburată, străbătută doar de ţipătul rar al vreunui grangur, de cîntecul îndepărtat al unui cocoş sau de huruitul domol, de-abia auzit al unei treierători.

Gaston Romilly sorbi din nou cu putere aerul dimineţii, apoi se întoarse spre soţia lui. Ea făcuse paturile şi strînsese lucrurile împrăştiate prin cameră.

– Mi-a mai rămas o urmă de durere în ceafă şi-n umeri, zise bărbatul. Valentine ar fi vrut să-i răspundă că stătuse prea mult, în ajun, în răcoarea nopţii. Plimbarea pe care o făcuse după masă, numai în tovărăşia lui Colette, o nemulţumise dar se dojenea pentru această nemulţumire. Să fie geloasă din pricina fetei ? Era absurd !

Găsi o mare plăcere să-i pregătească bolnavului tot ce ştia că-i poate fi de trebuinţă ca să se radă stînd în pat. Apoi îi aduse ziarul, iar ceva mai tîrziu micul dejun.

În cele din urmă plecă să-şi vadă de celelalte treburi la lăptărie, prin staule şi prin grădina de zarzavaturi. Pe la ora nouă îl primi pe administratorul Roulinet, cu care stătu de vorbă în legătură cu vînzarea unui viţel şi cu repararea şopronului. Apoi porni din nou în căutarea lui Gaston, căruia avea să-i aducă o mulţime de veşti bune.

– Uite, cam puţin lapte, din cauza căldurii ; ieri n-am avut decît 165 de litri... Sarasana şi Vigier n-au venit la lucru.

– Cîţi saci de grîu la Cerise ?

– Roulinet nu ştie încă.

– El nu ştie niciodată nimic.

– Ce vrei ? A îmbătrînit... Dar e foarte de treabă.

Valentine, care se născuse prin partea locului, întrebuinţa mai totdeauna anumite cuvinte franţuzeşti în dialectul pergordian. Pentru ea, „de treabă" însemna bun, cinstit. Cînd spunea despre una din numeroasele ei rubedenii că e „foarte obosită", bărbatu-său ştia că-i vesteşte o moarte apropiată. Îi plăcea însă că, după atîtia ani petrecuţi la Paris îşi păstra încă vorbirea aspră, care se lega în fiinţa ei de-o înţelepciune domoală, ţărănească.

– Unde e Colette ? întrebă el. S-a întors de la pescuit ?

– Nu încă, dar e devreme.

– A plecat cu tînărul Sasiniac ?

– Da, răspunse Valentine, am auzit trăsura pe la patru dimineaţă.

Romilly tăcu un timp, mototolind colţurile ziarului ce-i rămăsese pe genunchi.

– Tu nu găseşti că n-ar trebui s-o laşi pe Colette să plece singură, noaptea, în tovărăşia unui bărbat ?

– Ce să-i fac ? Îl cunoaşte pe André de zece ani. Şi-apoi toate fetele din ziua de azi se bucură de aceeaşi libertate. Nu ştiu dacă e ceva rău în asta. Dar ce s-ar

putea întîmpla ? Şi dacă, într-adevăr, ar fi să se întîmple, nu cred că supravegherea ar fi o piedică.

– Aşa e. Aş putea paria că surorile mele, la Pont-de-l'Eure chiar dacă ar fi vrut să-şi facă de cap, n-ar fi putut. Nu erau niciodată singure, fiindcă mama şi guvernanta le păzeau cu rîndul.

– Şi unde au ajuns ? E mult mai bine să laşi să se risipească ceva sărutări înainte de căsătorie, căci vor avea darul să limpezească amintirile.

– Sau părerile de rău.

El aspira mirosul de oţet aromatic pe care Valentine îl împrăştia prin încăpere.

– Nu crezi că priveşti cu prea multă uşurinţă sărutările, pe care le socoteşti nevinovate, ale celor doi copii ? Cînd i-am auzit stînd de vorbă, vara trecută, la plajă, am rămas îngrozit de atîta cinism.

– André de Sasiniac nu se afla printre ei... îi socotesc cu totul altfel.

– Face parte din aceeaşi generaţie... şi-apoi, fiica mea nu va putea în nici un chip să-l ia de bărbat... şi asta e cu totul altceva.

Se opri scurt, la mijlocul frazei. Colette tocmai intra. Semăna mult cu mama ei : coatele îi erau ascuţite, umerii slabi, mişcările repezi păreau ale unui copil, dar avea o expresie liniştită şi hotărîtă în acelaşi timp, care-i plăcea mult Valentinei. Gaston Romilly îşi privea fata cu o deosebită plăcere. Îi plăceau mişcările, gesturile, bărbia fină, spiritul ei înţelept, ciudat, chiar ursuz.

Mama susţinea că fiica lor n-are gingăşie şi că, din fericire, nefiind o sentimentală, va suferi mai puţin în viaţă.

– Ce s-a întîmplat ? întrebă Colette cînd îl zări pe bolnav.

– Tatăl tău a răcit puțin aseară, răspunse Valentine, cu o urmă de dojană în glas.

– Se poate... se făcuse atît de frig pe sub sicomori!

Avea un glas neșovăielnic; rostea cuvintele într-un mod ciudat, domol dar cu hotărîre.

– Ei bine, cum v-a mers la pescuit? întrebă Gaston.

Colette se însufleți îndată, începînd să-i descrie pe doamna Sasiniac și pe fiii ei.

– Mama lor nu-mi place. Nu aparține timpului nostru. Vorbește ca într-un roman foarte vechi... Cînd îl pronunță pe „r" parcă uguie un porumbel. Băieții o adoră, dar nu se pot stăpîni să zîmbească atunci cînd o aud vorbind.

– Ați mîncat la riu.

– Da. Sînt tare simpli... trăiesc ca niște țărani. E foarte plăcut.

– Și noi sîntem destul de simpli, făcu Valentine.

– Oh, nu în același fel.

Se uită la ceas.

– Îmi mai rămîn cinci minute pînă la masă? Bine... Dau o goană pînă la fermă; Roulinet vrea să-mi arate cîinele care turbase; e de neînchipuit.

Ieși, urmată de privirea tatălui. Pe vremuri fusese elevul lui și cunoștea moșia la fel de bine ca el. În privința arendașilor, a dorințelor și a abuzurilor acestora, ea era mai pricepută.

Thérèse, fiica arendașului de la Vauzelles, fusese mult timp prietena ei cea mai bună. Țăranii spuneau că domnișoara Colette avea o privire „norocoasă", și înainte de a pleca la tîrg cu vitele, ca să le vîndă, i le aduceau ei.

– Ai observat cum vorbește Colette de la un timp? zise Romilly către nevastă-sa. Pentru ea totul e ciudat și de neînchipuit. Nu știu dacă nu e influența celor doi tineri.

– E la vîrsta cînd se leagă de tot ce e nou. Nu te mai speria de tinerii Sasiniac ; or să-ţi placă. O să-i vezi diseară, la gustarea de la Guichardie.

– Nu merg, Valentine... A, nu : dacă sînt bolnav, măcar dă-mi voie să scap de o corvoadă.

– Faci cum vrei, însă eu o să lipsesc un ceas sau două. Trebuie s-o însoţesc pe Colette.

– Bineînţeles... Staţi cît vreţi. Am primit socotelile de la lăptărie, aşa că am de lucru. Dacă mă simt bine, mă duc să văd cum merge treieratul la Bruyères.

Valentine se aşează la marginea patului, cu o mişcare tinerească, plină de cochetărie. Bărbatul îi luă mîna. Le plăcea mult să stea singuri şi să vorbească despre fel de fel de lucruri. Printre cele mai atrăgătoare subiecte se număra acela despre firea ciudată a lui Colette. Un altul erau greşelile administratorului Roulinet. În al treilea rînd, stăteau deseori de vorbă despre neamul Valentinei – un trib de verişoare apucătoare, pe care aveau datoria să le apere de jaf, de spital, de tribunale. În sfîrşit, mai puteau sta de vorbă despre nesfîrşitele lor certuri cu familia Romilly de la Pont-de-l'Eure, certuri care, deşi Derdat Romilly, tatăl lui Gaston, murise, păreau să nu-şi mai găsească leacul.

În această privinţă, cei doi soţi îşi spuseseră încă de mult ultimul cuvînt, dar, întocmai după cum melomanii ascultă cu multă plăcere simfonia sau opera, atunci cînd le ştiu pe dinafară, şi după cum, iarăşi, iubitorii de romane cunoscînd deznodămîntul, citesc totul cu luare-aminte şi urmăresc cu spiritul liber desfăşurarea, Gaston şi Valentine, asemănători multor cupluri fericite, alegeau subiecte legate de bogăţie şi de bunul trai liniştit.

De la patru, Valentine începu pregătirile pentru a pleca La Guichardie împreună cu Colette. Era joi, ziua în care, în fiecare săptămînă, tot ţinutul participa la gustarea de la castel. Familia Romilly nu putea să lipsească.

II

PERIGORD, UNA DINTRE CELE mai frumoase provincii din Franța, dar și dintre cele mai puțin cunoscute, merită atenția, atît prin varietatea și întinderea peisajelor, cît și prin faptul că reprezintă o lume deosebită, care a supraviețuit, nu se știe prin ce miracol. În afara drumurilor, mult mai numeroase și mai largi astăzi, locul este același ca în urmă cu trei veacuri. Ca și în trecut, regiunea e stăpînită de cîțiva boiernași, ascunși în casele lor frumoase, cu turnulețe rotunde, cu acoperișuri din ardezie. Cele de pe malul rîului au încă făurăriile unde, pe vremea lui Ludovic al XIV-lea, se băteau tunuri pentru marina regală. Multe dintre familiile nobile din Perigord locuiesc încă în aceste case. Multe din clădiri au fost răscumpărate pe vremea revoluției de către notarii și țăranii care putuseră plăti cu bani peșin, sau mult mai tîrziu, de unele familii venite de prin alte pro-

vincii, ca de pildă Romilly. Ei s-au amestecat treptat cu nobilimea locului, de la care au împrumutat simțire, prejudecăți, obiceiuri.

De castel se leagă un petic de pămînt pe care stăpînul (sau, cum spun prin partea locului, jupînul) rareori îl lucrează în întregime. Aproape totdeauna pămînturile sînt împărțite în două : rezerva, cultivată de proprietari și terenurile arendate. Sistemul arendășiei, părăsit în regiunile bogate, e de mare preț în Perigord, fiindcă îl scutește pe arendaș de a aduce vreun capital. Stăpînul îi dă casă, unelte, hrană pentru vite iar venitul se împarte pe jumătate. La învoială și la plecare, arendașul și stăpînul fac un inventar al cirezilor, fiecare avînd dreptul la jumătate.

Țăranul de aici e harnic și strîngător dar rămîne credincios unui anumit fel de viață, care în alte regiuni n-ar fi îngăduit. În clipa cînd Romilly, obișnuit cu obiceiurile plugarilor normanzi, se hotărîse, după ce cumpărase Preyssac în 1919, să reclădească vreo cîteva arendășii, spre marea lui surprindere, întîmpinase mai multă împotrivire decît recunoștință. „Jupîne – îi spusese lui Romilly o țărancă bătrînă – dacă ne faci case unde bărbații vor sta la căldură, cum crezi c-o să-i mai scoatem la cîmp ?" O clădire împodobită cu o terasă de cîteva trepte nu fusese pe placul arendașilor cărora le fusese destinată : „Păsările – spuseseră ei, nemulțumiți – nu vor putea urca pînă-n sală." Era aceeași atitudine cu a altor castelani din partea locului, în stare să moară de frig, decît să-și găurească vechile ziduri cu țevile instalației de încălzire.

Perigord rămăsese la adăpost de toate relele civilizației moderne, tocmai fiindcă se încăpățîna să nu țină seama de născocirile vremii. Mulțumit cu soarta, cu spiritul, cu climatul lui, alcătuia un fel de insulă a tradițiilor, nevrînd cîtuși de puțin să recunoască legile impuse de capitală.

Această unică lume judecă reputațiile, valorile și legăturile de rudenie ; nu înțelege să-și apropie marile nume pariziene decît după un anumit inventar perigordian. Cîrmuitorii ținutului sînt bărbați și, mai cu seamă, femei din partea locului, dintre care cea mai de vază rămîne doamna de La Guichardie.

Într-o provincie în care nașterea, pămîntul și locul sînt atotputernice nu e greu de închipuit care trebuie să fi fost prestigiul doamnei de La Guichardie, născută Chalieu, care avea o moșie de o mie cinci sute de hectare și patru imobile la Paris.

Era văduvă. La Guichardie, fusese, treizeci de ani în șir, deputat de Dordona, și nu fusese bătut decît în clipa în care regiunea, ca una dintre cele mai întinse provincii ale Franței țărăniste, devenise radicală. Acum, circumscripția La Guichardie era reprezentată de tînărul avocat Monteix, care susținea că, de fapt castelele nu pot avea nici un fel de înrîurire electorală, ceea ce era cît se poate de adevărat. Totuși le mai rămăsese oarecare prestigiu acestor castele iar țărănimea, votîndu-l pe Monteix, simțea o mare plăcere să vadă înșirîndu-se pînă la mari depărtări acoperișurile arendășiilor.

În timpul neobositei vieți parlamentare a bărbatului ei, doamna de La Guichardie locuise la Paris, fără a slăbi legăturile de prietenie cu cei din Perigord. De la război însă, îmbătrînită și nemaiputînd suporta lesne călătoriile, nu mai pleca de la castel. Era stăpînă peste ținut, judecățile ei avînd tăria legilor. Preoții se temeau de ea, fiindcă îl poftea deseori pe episcop la masă ; slujbașii, de asemenea, fiindcă avea legături cu miniștrii. Un sosit era sau nu primit, după cum era bine sau rău privit de suverană, fiindcă ea era în același timp o foarte bună prietenă sau o vrăjmașă neînduplecată – alegerea între aceste două

pomiri putînd fi cu greu bănuită şi totdeauna dictată de întîmplări cu totul mărunte.

De pildă, îi adoptase pe Romilly de îndată ce cumpăraseră moşia Preyssac, fiindcă Gaston, care îi fusese prezentat de un prieten apropiat, îi ceruse sfatul în privinţa alegerii uneia dintre moşii şi i-l urmase în totul.

Se purta aspru şi rămînea neînduplecată cu noii sosiţi pe care nu-i găsea dispuşi să i se supună.

Romilly deveniseră protejaţii, apoi prietenii ei. Sprijinul ei fusese nepreţuit pentru străinii pe care, în clipa sosirii nimeni nu-i cunoştea. Din primul an casele cele mai zăvorîte îşi deschiseseră larg uşile pentru familia Romilly. Doamna de La Guichardie îi proteja, scăpaseră de a ruină conacul Preyssac, unul dintre cele mai frumoase din ţară, şi îşi vedeau de gospodărie ca nişte adevăraţi agricultori. Pe scurt, provincia Perigord îşi primise oaspeţii fără nici o împotrivire.

De doi ani, doamna de La Guichardie îşi sporise bunăvoinţa faţă de Colette, şi asta din anumite pricini. Într-o zi, bătrîna doamnă sosi la Preyssac pe la ora patru, fără să-şi anunţe vizita, ca să ceară cîteva lămuriri în privinţa unui ajutor de grădinar. Valentine o rugase s-o ierte că nu-i putea oferi o gustare aşa cum ar fi dorit, fiindcă pregătise totul la repezeală. Pentru cine cunoştea adevăratele ospeţe din casa doamnei de La Guichardie şi locul pe care-l avea, în toate clasele, o mîncare aleasă, în viaţa socială a provinciei Perigord, asta însemna o adevărată dramă casnică. Dar, Colette, care se făcuse nevăzută în clipa sosirii bătrînei, apăru, peste trei sferturi de ceas, cu o tavă încărcată cu prăjituri de casă pe care le pregătise ea însăşi.

Din ziua aceea nimeni nu putea aduce vorba despre Colette în faţa bătrînei doamne, fără ca aceasta să nu înceapă : „Micuţa Romilly ?... O minune !... Închipui-

ți-vă că într-o zi sosesc la Preyssac"... Dacă ar fi trăit o sută de ani, doamna de La Guichardie n-ar fi uitat acest episod. De aceea, Colette era atît de iubită la Guichardie și socotită de-a casei.

În 1928 – data la care încep întîmplările – doamna de La Guichardie era o femeie de șaizeci de ani, impunătoare și masculină, îmbrăcată iarna cu catifea neagră și vara în mătase cenușie sau violetă, cu capul acoperit de o perucă buclată. Ținea totdeauna în mînă un baston cu mînerul de aur, pe care nu-l lăsa nici chiar atunci cînd se așeza pe scaunele înalte, cu spătar gotic. Nu se lipsea nici de evantai și de ochelarii de mînă.

Mare admiratoare a femeilor din veacul al XVIII-lea, vorbea nu cum ar fi vorbit doamnele Deffaud sau d'Epinay, ci așa cum credea ea că vorbiseră cîndva. În ființa ei era un amestec de fandoseală, de autoritate, de prefăcătorie și de bunătate, care o încînta nespus pe Valentine Romilly, femeie destul de simplă.

III

DE PE LA ORA PATRU, TRĂSURILE începuseră să se alinieze pe platforma din faţa castelului Guichardie. Soseau mai devreme fiindcă tinerii voiau să joace tenis, iar părinţii lor brigde.

Soţii Sasiniac veniseră cei dintîi, cu cei trei fii ai lor. Nu locuiau la Breuilh decît vara, deoarece tinerii îşi urmau studiile la Paris, unde Sasiniac, inginer, prezida mai multe consilii de administraţie. Întrucît avusese înţelepciunea să rămînă perigordian prin înfăţişare şi temperament, izbutise să se vîre în cele mai mari instituţii financiare din Paris, unde neîncrederea lui de ţăran îi fusese de mare folos.

Era un om violent, destul de temut, atît de copii, cît şi de nevastă, o femeie cucernică şi pătimaşă.

Bătrîna doamnă Marcenot venise din Gandumas. O adusese cu ea pe Isabelle Schmitt – care fusese pe vre-

muri doamna Philippe Marcenot și care rămăsese, cu toate că se măritase cu romancierul Bertrans Schmitt, foarte bună prietenă cu soacra ei – și pe nepoțelul Alain Marcenot, în vîrstă de șase ani.

Făcînd să-i răsune bastonul pe lespezi, doamna de La Guichardie se plimba prin mijlocul grupurilor devenite foarte numeroase și stăruia ca fiecare să guste, fiindcă își făcea o mîndrie de a afirma că, în Perigord, cea mai bună cremă de legume era aceea făcută în casa ei, la fel, cele mai bune pateuri și cel mai gustos rachiu de coacăze.

Cei trei tineri Sasiniac se lăsară cu multă bunăvoință îndopați dar nu-și ascunseră bucuria cînd, pe la ora cinci, se iviră doamna Romilly și fiica ei.

– Ei bine ? zise doamna La Guichardie... Draga mea Colette nu servește o gustare ?... Iată trei tineri care nu primesc nimic din ceea ce dau... Cum ? Să tăceți din gură ! Sînteți ca niște vrăbii... Cel puțin tu, Colette, ai să-mi faci plăcerea să guști o savarină și să-mi spui dacă e bună crema. Ce tot spui acolo ?... Nu vrei să mănînci nimic înainte de tenis ? Prostii ! De asta te am aici, ca să dai pildă.

Valentine îi explica gazdei că boala soțului ei fusese pricina întîrzierii. Întregul Perigord se neliniști în privința bietului Romilly. În timp ce vorbea, tinerii porniră în goană spre terenul de tenis. André de Sasiniac o ținea de braț pe Colette.

– Frumoasă pereche, zise doamna de La Guichardie întorcîndu-se spre invitați.

Toți aveniră foarte atenți : gazda nu vorbea niciodată de prisos. Voința și înțelepciunea ei erau cunoscute, iar puterea, nemărginită. Doamna de Sasiniac își plecă privirea, simțind că inima îi bate mai repede. Valentine se

îmbujoră și descoperind numaidecît o farfurie plină cu prăjituri, începu să mănînce de parcă i-ar fi fost foame.

„Frumoasă pereche" ... Aceste două cuvinte făcură înconjurul sălii, străbătură saloanele și ajunseră în încăperea unde se juca bridge.

– Cine a spus asta ? întrebă Sasiniac.

– Doamna de La Guichardie, i se răspunse.

– Și despre cine a vorbit ?

– Despre fiul dumitale André și Colette Romilly.

– Ho ! Ho ! strigă Sasiniac, privind jocul cu mare atenție, ce-ați zice de trei puncte ?

Pe terasa unde se aflau jucătorii se vorbea despre ceea ce-i preocupa atunci pe toți moșierii din împrejurimi ; plecarea arendașilor. Contractele le îngăduiau ca, la sfîrșitul fiecărui an, să-și ceară partea din inventar și arendașii profitau de scăderea francului și de creșterea prețului la vite ca să-și rupă angajamentele într-o clipă foarte prielnică pentru ei. Pentru proprietari, asta însemna un dezastru. Un petic de loc, care în 1905 nu prețuia mai mult de șase mii de franci, trebuia plătit acum cu cincizeci de mii. Erau lăsate în mîna arendașilor venituri pentru care nu-și bătuseră capul.

– Dumnezeule ! Și ce-aveți de gînd să faceți ? întreba colonelul de Sasiniac, aflat în trecere prin ținut.

– Ne vom apăra drepturile, domnule colonel și dacă vom pierde ... Eu, dacă va trebui să le plătesc celor șase arendași ai mei jumătate din prețul averii, sînt ruinat ...

În aceeași clipă, cuvintele „frumoasă pereche" ajunseră pe terasă și colonelul care avea patru fete urîte, se posomorî.

Doamna de La Guichardie o luă deoparte pe liniștita doamnă de Sasiniac.

– Hai să-i vedem pe jucătorii de tenis.

Apoi, deîndată ce ajunseră în umbra cedrilor, departe de auzul celorlalți, începu atacul :

– Draga mea Anne, ai luat vreodată seama la micuța Colette Romilly ?

– Da, îngîna aceasta, cu glasul ei de porumbiță speriată, e încîntătoare... feciorelnică... Am luat-o azi dimineață cu noi la pescuit...

– E o fată minunată, rosti gazda cu hotărîre. Are totul de partea ei : e frumoasă, e zburdalnică, e o femeie de casă... Uite, într-o zi sosec pe neașteptate la Preyssac la ora gustărilor... Valentine începe să se scuze... n-aveau nimic în casă... Micuța, care rămăsese într-un colț, nu spune nimic, dispare... Și urma povestirea minunățiilor săvîrșite de Colette.

În casă, Valentine se așezase alături de Isabelle Schmitt, pe care o cunoscuse foarte bine pe timpul cînd, măritată cu Philippe Marcenot obișnuia să stea vreme îndelungată la Limonsin. Cu toate că nu regreta Parisul, nici viața ei trecută, Valentine simțea oricînd o deosebită plăcere să stea de vorbă cu cei care colindau alte ținuturi decît acela, frumos dar mărginit, în care locuia.

– Fata dumitale e încîntătoare, zise Isabelle. Aș vrea să i-o prezint și soțului meu... Bertrand se plînge mereu că nu cunoaște fetele din ziua de azi iar Colette mi se pare un adevărat model : nu e nici prea sfioasă, nici prea îndrăzneață ; e, cum am spune, „netedă" în ceea ce privește firea și înfățișarea. Simți o mare plăcere s-o vezi că trăiește... Unde ai crescut-o ?

– Acasă. N-am vrut să ne despărțim de ea ; pentru franceză și istorie am adus o institutoare inteligentă iar bărbatul meu a condus-o singur pe cărările științei.

– A luat bacalaureatul ?

– Oh ! nu, răspunse Valentine oarecum repezit... La ce i-ar putea folosi o diplomă unei fete ?

După un răstimp, doamna de Sasiniac se așeză lîngă Isabelle, care-i vorbea despre cărțile bărbatului ei, în timp ce gazda o lua deoparte pe Valentine.

– N-ai mîncat nimic, draga mea. Haide, vino cu mine, vreau să guști o savarină – e o născocire a Virginiei... Cum? Nu ți-e foame? N-ai decît să nu iei nimic...

Oricum, savarina era doar un pretext, fiindcă, îndată ce ajunseră în sufragerie, nici nu mai fu vorba de asta.

IV

– DRAGA MEA VALENTINE, ZISE doamna de La Guichardie, avem ceva foarte serios de discutat. Știi cît țin la dumneata și știu iarăși cît ai făcut și dumneata pentru mine cît timp am zăcut de flebită... Eu nu uit niciodată nimic, poate că numai îngrijirile dumitale m-au scăpat cu viață. Azi sînt în stare să te răsplătesc pentru toată bunăvoința pe care mi-ai arătat-o, îngrijindu-mă de fericirea lui Colette.

– Dar n-are decît optsprezece ani, răspunse Valentine, oarecum stînjenită.

– Colette e femeie, spuse gazda, cu un ton poruncitor. Să știi că nu vreau să grăbesc nimic dar socotesc că n-ai face bine dacă n-ai profita de momentul prielnic... André de Saviniac e îndrăgostit de fata dumitale.

– André ? Dar cîți ani are ? Douăzecișidoi ? Douăzeci și trei ? Doamne ! dar aceste căsnicii de copii sfîrșesc totdeauna rău.

– Ascultă-mă bine, Valentine. Eu am pus la cale cincizecișitrei de căsătorii la Perigord . . . Cincizecișitrei . . : Și din toate astea n-am avut decît două divorțuri și o singură anulare. Prin urmare, e o garanție. Îți repet că faci rău dacă lași să-ți scape acest noroc și, dacă Gaston ar fi aici, i-aș spune și lui același lucru. Bagă de seamă că nu m-aș amesteca dacă familia Sasiniac ar locui neîntrerupt la țară, dar știi ca și mine că luna viitoare se întorc la Paris.

– Soții Sasiniac doresc pentru fiul lor o femeie de neam mare.

– Draga mea, am vorbit adesea cu Xavier despre asta. E mult mai inteligent și mai binecrescut decît crezi, ca să nu ție seama din capul locului, de naștere, cînd e vorba de o femeie. Dacă ar avea o fată de măritat, ar fi cu totul altceva. Un tînăr își dăruiește numele . . . Ana ar fi fost mult mai de temut : e bretonă. Și-apoi, e o sentimentală, îndrăcită și așa va rămîne. Bineînțeles, Xavier exagerează dorind o partidă strălucită. Dar Colette e bogată. Ce aveți de gînd să-i dați ?

Valentine păru uimită și încurcată.

– Cred că Gaston vrea să-i dăm moșia de la Bromillac și casa sau, dacă se va mărita cu un tînăr care va avea pămînt, aceeași valoare în bani.

– Aceeași valoare ? . . . Adică ? întrebă bătrîna nerăbdătoare. Dacă-l vreți pe André de Sasiniac, nu e cazul să vă caliciți, fiindcă ai lui îi dau moșia de la Breuilh . . . Anne mi-a spus asta. L-au trimis la Institutul de Agronomie ca să învețe să-și vadă singur de gospodărie. De îndată ce-și termină studiile și serviciul militar va intra în stăpînirea pămîntului și toate veniturile vor fi ale lui. Pă-

Ținții nu-și rezervă decît dreptul de a li se trimite la Paris, păsările, ouăle și legumele necesare, de două ori pe săptămînă, precum și posibilitatea de a-și petrece vara la Breuilh împreună cu tînăra pereche, ceea ce nu e prea mult. Țineți seama că e o moșie mare, care, dacă va fi bine lucrată, va da un venit anual de o sută de mii de franci. Cele patru arendășii aduc singure un venit de șaizeci de mii, oricît de prost ar fi anul. În sfîrșit, – asta rămîne între noi – cred că Xavier va primi oricît îi veți da, fiindcă André e îndrăgostit de Colette... Ce-i pasă lui de zestre? Au atîta avere!

– Sasiniac? Nu știam...

– Drăguțo, ți-am spus de douăzeci de ori că, în această privință, ai rămas copil... cîntărești averea oamenilor după traiul pe care-l duc. Nu știi însă că în Perigord sînt multe familii – și a lui Sasiniac e una dintre ele – care trăiesc, de trei, de patru, de cinci generații, nu din veniturile lor, ci din venitul veniturilor. Soții Sasiniac au cumpărat pe vremuri o moșie numai cu cinci sute de franci. Pe de altă parte, ei au s-o moștenească pe mătușa Fournigue. N-ai auzit de ea? Trebuie să aibă cel puțin nouăzeci de ani și trăiește la Neuilly într-o vilă care a fost altădată casa de țară a părinților ei, în mijlocul unui parc de patru hectare în care nu se cultivă decît fructe și legume. Gîndește-te că e un teren care astăzi prețuiește o mie opt sute de franci metrul pătrat. De douăzeci de ori a primit bătrîna oferte să i se cumpere parcul... Nu... Ea vrea să cultive la Neuilly coacăze și cartofi și să-și adune lemne de foc din pădurea care s-ar putea vinde la un preț exorbitant. Eu n-o învinuiesc... E dreptul ei... Dar toate astea vor ajunge într-o zi în stăpînirea fiilor lui Sasiniac. Vezi bine că, din acest punct de vedere, n-ai de ce să te temi.

– Dar Colette nu ține la bani. Nu s-ar mărita niciodată ca să facă o „afacere".

– Ah ! Dacă ai fi văzut-o, așa cum am văzut-o eu, alături de André, ștergîndu-i fruntea și îndemnîndu-l să mănînce prune, n-ai mai avea nici o îndoială în privința sentimentelor ei. Oricum, să nu-i vorbești de aranjamentele bănești ; tinerețea se înfurie ... și rămîne destul de mulțumită cînd găsește odaia caldă și traiul lipsit de griji.

Valentine își aduse aminte de bunăvoința cu care fiica ei zugrăvea felul de viață al acestei familii și se gîndi că doamna de La Guichardie nu se înșela socotind-o pe Colette îndrăgostită de André. Dar, în mintea ei stăruia teama de a nu întîmpina vreo piedică, fiindcă, departe de a încuviința și de a-și arăta bucuria, îngînă :

– Nu pot să vă răspund nimic ... Înainte de toate trebuie să vorbesc și cu Gaston.

– Da ... Dar să n-o faci cu tonul cu care-mi vorbești mie acum, zise bătrîna, cam îmbufnată, văzînd că planul ei era întîmpinat cu atîta lipsă de entuziasm. În sfîrșit, ce-ți mai trebuie, Valentine ? Îți propun una dintre cele mai frumoase partide din Perigord și dumneata te arăți nemulțumită ? Uite, dacă zici că Gaston e bolnav, vin eu mîine la Preyssac și-i dau vestea.

– Mîine se va ridica din pat, zise Valentine încurcată.

– În pat sau nu, mă va primi așa cum se cuvine, cred !

Și doamna de La Guichardie, hotărîtă să nu accepte nici un fel de împotrivire legată de planul ei, care-i părea dintre cele mai bune se ridică în grabă și se amestecă în cercul oaspeților.

V

PĂRĂSIND CASTELUL, INVITAȚII nu se puteau stăpîni să nu privească îndelung clădirea care, mai puțin cunoscută de turiști decît Chambord sau Chenonceaux, rămăsese totuși, după părerea multor artiști, una dintre cele mai pline de măreție. Prin ce minune însă, Guichardie ascunde această vrajă care atrage la porțile lui trăsurile tuturor acelora care străbat ținutul și-i reține atît cît poate fi îngăduit să-i privească înfățișarea impunătoare. O pricină poate fi, din capul locului, frumusețea împrejurimilor, fiindcă nicicînd o clădire n-a fost mai bine așezată, în mijlocul unei cîmpii întinse, pe care o stăpînește într-un chip cu adevărat senioriał ; poate, de asemenea, mulțumită armoniei desăvîrșite care alcătuiește, împreună cu eleganta clădire ridicată în 1630 de Maria de La Guichardie, cele două turnuri masive ră-

mase din cuibul lui Bertrand de la Guichardie, din neamul Plantagenet.

Drumul care duce de la Brive la Preyssac ocolește castelul pe o lungime de cîțiva kilometri, dezvăluindu-i imaginea din unghiuri diferite, surprinzătoare. Uneori cele două turnuri lasă impresia că ar apăra clădirea în stil Ludovic al XIII-lea, ale cărei aripi le ascund. Apoi, în timp ce ochiul caută în altă parte, turnurile alunecă paralel și se așează, unul drept în mijloc, celălalt în prelungire, dezvăluind prin această mișcare aripile în echer și legîndu-le de clădirea din față. Drumul cotește necontenit. O pădure care îmbracă o parte din colină ascunde în întregime castelul. Acesta ne apare deodată, dar turnurile nu se mai văd și călătorul, nedumerit, nu mai are în fața ochilor decît un frumos castel Ludovic al XIII-lea despărțit în trei, în timp ce stilul rămîne același și care, în amurg, pare cioplit din granit trandafiriu.

Valentine, visătoare, contempla această minune de atîtea ori admirată și, din vreme-n vreme, arunca o privire plină de îngrijorare spre Colette. Fata părea liniștită, cu sufletul mulțumit. Cînd, în sfîrșit, castelul rămase în urmă, se întoarse spre mama ei, de parcă ar fi așteptat o întrebare.

– Ei bine ? întrebă aceasta. Cum a fost la tenis ?

– Minunat, zise Colette cu însuflețire. André joacă perfect. Izbește cu mingea drept la țintă și nu-ți lasă răgaz să i-o prinzi. Eu i-am fost parteneră la dublu și, deși nu joc tocmai bine, i-am bătut pe frații lui cu șase-doi, șase-unu și șase-patru.

– Și, în afară de tenis, despre ce mai vorbiți ?

– Despre ce vrei să vorbim ? Despre orice... Bineînțeles, fiindcă abia s-a întors de la Agronomie, am vorbit despre culturi, despre crescătorii... Am învățat de la

el multe lucruri. Însă îi place și să citească, să asculte muzică, în sfîrșit, de toate . . .

– Dar frații lui ?

– Sînt băieți de treabă, dar André e mult mai atrăgător. A călătorit . . . e mai copt . . .

– Copt, gîndi Valentine. Copt . . . Minunat ! Gaston are dreptate : de unde împrumută Colette acest fel de a vorbi ? Pînă anul trecut nu ieșise decît de cîteva ori din casă.

Căzu din nou pe gînduri și rosti într-un tîrziu, în timp ce trăsura urca povîrnișul de la Preyssac.

– Sper să nu-l găsim pe tatăl tău și mai bolnav.

– Pe tata ? Dar n-are nimic. El se crede bolnav. Eu încep să rîd de cîte ori îl văd că se plînge și asta îl vindecă numaidecît.

– Cît ești de aspră, Colette !

– Eu ? Nu . . . Dar văd lucrurile așa cum sînt.

Valentine oftă și nu mai spuse nimic.

VI

DUPĂ PLECAREA CELOR DOUĂ femei, Romilly se dădu jos din pat. Durerile îl părăsiseră încă de dimineață. Simțea o mare dorință să meargă până la arendășia de la Bruyéres ca să se încredințeze dacă Roulinet știuse cum să pună deoparte, așa cum îl sfătuise, grîul de pe tarlaua Puyell. Era un petic de pămînt pe care îl semănase cu o nouă varietate, cumpărată foarte scump, și acum voia să păstreze recolta pentru însămînțările următoare, deoarece grîul obișnuit se strică numaidecît din cauza pămîntului amestecat cu piatră.

După ce se dădu jos, din pat, se simți bine dispus. Cîinii, cînd îl văzură în prag, săriră în grabă înainte, gudurîndu-se.

- Aici, Luronne ! striga el. Ce ai ? Te-a muşcat ceva ?

Prin livezi erau mulți șerpi și Romilly se temea de vipere din pricina cîinilor, după cum se temea de friguri

pentru el. Dar Luronne, o căţea zburdalnică, porni în goană spre arendăşie. Din cînd în cînd se oprea ca să vadă dacă stăpînul vine şi el. Pornind spre Bruyéres sub razele încă vii ale soarelui, Romilly începu să-şi chinuiască închipuirea, cu oarecare asprime : De cîte ori nu se crezuse pe moarte, cînd adevărata cauză era cu totul alta ?... Cu toate astea, într-o zi totul va fi adevărat. În fiecare dimineaţă, mii de bărbaţi şi de femei se trezesc bănuind în fiinţa lor semnele unei boli pe care o socotesc mortală. Văd în oglindă o gură strîmbă, o umflătură suspectă şi-şi zic : „Sînt pierdut"... Şi nu mint.

Se opri să cerceteze nişte crengi rupte.

– He ! He ! Roulinet avea dreptate... Un mistreţ trebuie să fi trecut pe aici. Voi pune să-l caute înainte de a începe dezgropatul cartofilor.

Apoi îşi reluă plimbarea şi meditaţia asupra morţii. Ciudat era însă că lui nu-i era cîtuşi de puţin frică de moarte. Îşi trăise viaţa : o copilărie destul de posomorîtă, un şir lung de nenorociri şi, la urmă, această neîntreruptă fericire pe care nimic n-o ameninţa. Nimic ? Dar de unde ştia el asta ? Ca mai toţi oamenii care au suferit mult, el pîndea în viitor umbra unor nenorociri încă nebănuite.

Vara fusese atît de secetoasă, încît brazdele, în văile de la Bruyéres, erau pîrjolite de arşiţă. Privi o turmă de oi care, cu capetele în pămînt, smulgeau cu greu hrana din pămîntul ars. Şi napii erau uscaţi pretutindeni... Cu ce aveau să hrănească bietele dobitoace în timpul iernii ?

Vuietul motorului devenea din ce în ce mai desluşit. Gaston ajunse la arendăşia Bruyéres. În ograda pe care o străbătea un cîrd de bibilici, ţepeni şi negri ca nişte muzicanţi ce se pregătesc să intre în orchestră, oamenii cărau snopii la batoză. Grîul auriu curgea în sacii spînzu-

rați în spatele mașinii. Deasupra micuței locomotive cu alămurile pline de praf, al cărui coș îngust și ruginit se profila pe albastrul cerului, mecanicul își placa mustățile lungi, arcuite, obrajii scofîlciți și șapca murdară. El îl zări cel dintîi pe Romilly :

– A, iată-l pe jupînu, strigă către ceilalți.

– Bună seara, moș Simlon, zise Gaston. Cum merge ? Pernițele nu s-au mai aprins ?

– Nu domnule Romilly.

Se ivi bătrînul administrator, ridicîndu-și pălăria de paie cu boruri largi. Era plin de sudoare dar părea mulțumit.

– O să fie pîine anul acesta, domnule, zise el, bobul e curat.

– L-ai dat deoparte pe cel bun, Roulinet ?

– Da, domnule, a dat mai mult de șaptezecișișapte . . . N-am mai pomenit așa de cincisprezece ani.

Oamenii păreau mulțumiți.

– Ai găsit vreun cumpărător ?

– Pe domnul Chabrol, ca și anul trecut. E un om cu care n-ai de ce să te temi ; nu e pus pe gheșeft, ca alții.

Gaston se interesa de grîul de pe tarlaua Puyell și băgă de seamă că Roulinet îi îndeplinise toate poruncile. Timp de cîteva minute privi cum curge fîntîna de grîu auriu. Îi plăcea această parte de moșie, așa cum îi plăcuse pe vremuri uzina, și se simțea fericit să trăiască printre oameni legați de munca adevărată, pe cît era de nenorocit cînd era vorba de gustările de la Guichardie.

Cînd se întoarse la Preyssac le zări în poartă pe Colette și pe Valentine, care tocmai coborau din trăsură.

– Ia te uită ! zise Colette, tata s-a înzdrăvenit . . . Bravo !

– Asta e o imprudență, făcu Valentine supărată. Vino în camera ta, să-ți mai dau cîteva picături . . .

- De ce ? Mă simt destul de bine.

– Oricum, n-au să-ți facă nici un rău.

Cînd rămaseră singuri, Romilly observă că nevastă-sa e tare tulburată.

– Nu de picături e vorba, zise ea. Știu că ești bine... Dar am vrut să vorbim singuri.

Și Valentine îi povesti convorbirea cu doamna de La Guichardie.

– Nici nu-ți poți închipui cît a fost de stăruitoare... Ar fi vrut să-i dau încuviințarea acolo, numaidecît... Mai bine că n-ai mers...

– Ce întîmplare ! zise el. Singurii oameni de care mi-a fost teamă... O familie ciudată, neîncrezătoare... Păcat... Colette ar fi putut să fie fericită...

– Dar nu ți-am spus ceea ce e mai grav, reluă Valentine. Tînărul o iubește pe Colette... și ea-l iubește.

– Ți-a spus ea ?

– Nu... Și nu cred că între ei s-a schimbat vreun cuvînt în această privință... Ah, și cu toate astea... Nu mai știu... M-ar mira însă. Atît de puțină simțire stăpînește ființa generației de azi, mai cu seamă cînd e vorba de băieți și fete... Anumite fraze li se par caraghioase... „Te iubesc", de pildă... Și-apoi, știi ce mi-a spus Colette într-o zi ? „Dacă un tînăr îți telefonează în fiecare zi, își trimite cărți poștale cînd nu te poate întîlni, te plictisește, îți critică rochiile și rîde de ceea ce spui, înseamnă că te iubește, chiar dacă nu ți-o spune". Și e adevărat. Știu foarte bine că-l iubește pe André de Sasiniac, cu toate că nu mi-a spus încă nimic.

Cei doi soți rămaseră multă vreme pe gînduri. Rezemat de fereastră, Romilly privea în depărtare, fără să e vadă, turnurile de la Chardenil, despărțite de un petic de umbră, și palele albe de fum ce se înălțau peste vîrfurile plopilor.

– La ce te gîndești ? întrebă ea în cele din urmă.

El șovăi. Revedea priveliști întîlnite în copilărie... Valea de la Eure... O potecă printre sălcii, la margini de ape... Acoperișurile înalte cu olane și rezervoare pline de apă stătută, albăstruie... Auzea bătaia neîntreruptă a războaielor de țesut... Simțea în nări mirosul acru al lînii.. Răspunse :

– Nu știu, la nimic...

VII

LA ÎNCEPUTUL VEACULUI NOSTRU, familia Romilly își avea locul ei de cinste în valea Eure, printre industriașii care torc și țes lîna. Nu stăpînea uzine uriașe, ca familiile Quesnay, Pascal-Bouchet sau Schmitt . . . Cel mult dacă avea o sută de războaie, la care lucrau trei sute de oameni. Dar situația ei financiară putea fi socotită deopotrivă cu a celor mai de seamă bogătași ai locului. La fel poziția socială. Uzina era cea mai veche din împrejurimi. Familia ducea o viață cumpătată, plină de simplitate, într-o clădire mică, lîngă uzină, în care trăiseră și înaintașii. De cîte ori pleca la Paris, să se înțeleagă cu Delandro, cei mai buni clienți și prieteni ai lui, Deodat Romilly, capul familiei, se îmbrăca cu același rînd de haine vechi, pătat, sfîșiat, înadins ca să scape de tocmeală.

– E mult mai bine să fii căinat decît invidiat, zicea el.

Se poate închipui deci uimirea acestei tagme puternice și aspre în clipa cînd unul dintre băieții lui Deodat, Gaston Romilly, dovedi de timpuriu un gust aprins pentru aventurile amoroase și mai cu seamă atunci cînd îndrăzni să-și dezvăluie sentimentele trainice pentru femeile care, în ochii celor de la Pont-de L'Eure, de-abia dacă erau socotite făpturi omenești. Prin ce capriciu al unei obîrșii îndepărtate, acest băiețandru romanțios se născuse printre puritanii a căror asprime era cunoscută ? Neamul Romilly nu putea înțelege acest lucru. Se simțiră însă adînc umiliți cînd, în 1903, un circ venind să-și instaleze cortul în ținutul lor, Gaston deveni amantul unei dansatoare pe sîrmă, pe care o însoțea prin bîlciuri, mărturisind că vrea s-o ia de nevastă.

Ca să-l lecuiască, încercaseră să-l alunge. Doi ani petrecuți la Heddensfield – un fel de Pont-de-l'Eure din Yorkshire – dezlănțuiră după cum era de așteptat, o aventură englezească, pe care și de astă dată, Gaston pretindea s-o încheie printr-o căsătorie.

– Căsătorie !.... striga Deodat Romilly. Haida-de ! Băiatul ăsta o să moară în focul căsătoriilor.

Prevenit din vreme de prietenul său Stirling, la care lucra Gaston, Romilly îl chemă înapoi și-l lipsi de orice sumă de bani pe care ar fi putut-o risipi, astfel că tînărul se pocăi pentru cîtva timp. Nu primea însă să se însoare după dorința părinților lui, cu toate că-i făceau ochi dulci cele mai multe dintre frumoasele moștenitoare din ținut, fiind un normand drăguț, cu ochi albaștri, cu mustața blondă de viking, mai inteligent și mai sensibil decît cea mai mare parte dintre tinerii din împrejurimi și împodobit cu o aureolă puțin obișnuită din pricina nebuniilor lui.

În 1907, Deodat Romilly se simțea cu desăvîrșire slăbit și nu mai putea face săptămînal drumul la Paris. Îl înlocuise Gaston, care se purta cît se putea de bine, dove-

dindu-se harnic, socotit și înzestrat cu un gust ales cînd era vorba să aleagă nuanțele și desenul.

După cum era lesne de prevăzut, aceste călătorii dese la Paris, deveniră un prilej de ispită. Timp de doi ani întreținu legături cu o mică actriță ce juca la Mathurius. În 1909, pe cînd, La Delandre, cerceta atent, în compania patronului casei, noile desene pentru sezonul de iarnă, Georges Delandre rostise către tatăl său :

– Am impresia că n-o să ne înțelegem . . . Am o idee... Dau o goană împreună cu Romilly pînă la Valentine. Ea o să ne sfătuiască.

Vaslentine Goutran era pe-atunci o fată de douăzecișipatru de ani care conducea, aproape de Madeleine, un mic atelier de croitorie ce-și căpătase de curînd o faimă îndeajuns de îmbucurătoare. Nimic mai ciudat decît să observi la Paris evoluția, asemănătoare aceleia a speciilor de animale, a micilor ateliere de croitorie. E cu neputință, de altfel să pornească pe drumul cîștigului cu prea mult fast ; totul se rînduiește în cîteva zile ; capitalul e destul de însemnat. Cele sortite să se mărească, încep foarte de jos. Acest organism viu se plămădește într-o singură odăiță dar vestea despre modelele alese și despre croiala desăvîrșită se răspîndește cu repeziciune uimitoare. Deodată, toate femeile bine din Paris nu se mai întîlnesc decît în aceleași saloane devenite prea neîncăpătoare. Hélène de Thianges se simte mulțumită c-o poate întîlni aici pe Denise Holmann, iar aceasta, fiindcă se poate vedea cu Isabelle Schmitt.

Atelierele încărcate de comenzi se măresc și înghit pe încetul case întregi. E nevoie de-o migrare către cartierele mai elegante. Băncile încep să ofere credite. Afacerea, care la început n-avea alt capital decît gustul ales al unei femei, devine un fel de întreprindere industrială. Se așează, de aici înainte, pe bază de acțiuni. Fondatoarea,

îmbogățită, călătorește și lasă în uitare o casă care acum nu mai e a ei. Începe declinul, apoi vine prăbușirea. În acest timp, pe vreo stradă îngustă, în cine știe ce apartament prost luminat, își ia avînt o nouă întreprindere.

Așa era, în 1909, atelierul lui Valentine - fiindcă numai prenumele îi era scris pe firma de pe balconul casei.

Valentine venise la Paris la vîrsta de paisprezece ani, din Sarlat. Descindea dintr-o familie jumătate țărănească, jumătate burgheză, ale cărei ramuri numeroase se întind, din Perigord și Limousin, pînă la Gasconia. Mama ei, văduva unui profesor de liceu, femeie înțeleaptă și nefericită, o crescuse cu multă grijă, instruind-o cît putuse de bine, dar, murind, nu lăsă în urmă nici un franc. Unul dintre numeroșii Goutran, director la Paris al unui atelier de croitorie, în urma rugăminților unei mătuși, o luă la el pe Valentine. În scurt timp, ea se dovedi una dintre cele mai bune creatoare de modele. În această artă se întîmpla ca în toate celelalte : geniul se naște dintr-odată, prin muncă, la care se adaugă însușirile native. Valentine cutreierase toate muzeele, toate bibliotecile, urmase chiar un curs de desen. La douăzecișiunu de ani era o fată plăcută și mîndră, în stare să comande și să organizeze. Rău văzută de unchiul său care, după ce-i croise drum, se arăta gelos pe succesele ei repezi, găsi mica sumă de bani ce-i era de trebuință ca să-și deschidă un atelier pe socoteala ei. În trei ani capitalul spori. Începuse, în 1906, într-un atelier neîncăpător ; în 1909 avea șase ateliere, cu cîte treizeci și cinci de lucrătoare și, calculată, mai bine refuza comenzile decît să se mute în cine știe ce local mai larg și mai scump.

– O să cunoști o femeie cu adevărat deosebită, îi spusese Georges Delandre lui Gaston, pe drum. Valentine este azi în croitorie ceea ce au fost Rosie sau Gallot între anii 1890 și 1900. Foarte corectă – pot să ți-o spun fără

înconjur, deoarece am încercat să mă apropii... N-am ajuns la nimic. Şi are nişte gusturi alese! De altfel, ai să te încredinţezi.

Gaston Romilly se îndrăgosti de Valentine încă de la prima vizită. Obişnuit să trăiască printre bărbaţi şi dîndu-şi seama de greutăţile unei munci de conducere, Romilly simţea o admiraţie deosebită faţă de această femeie, tînără încă, pe care o respecta o întreagă armată de lucrătoare, călăuzită fără murmur, fără mînie, ci numai prin seriozitatea unui spirit limpede a unei voinţe puternice şi a unei adînci cunoaşteri a meseriei.

Îi ceruse îngăduinţa să o viziteze din cînd în cînd, să stea de vorbă în privinţa unor lucruri asupra cărora nu era încă pe deplin lămurit. Valentine îi zîmbise - aşa cum îi zîmbea acum de cîte ori spunea că se simte bolnav - cu un fel de bunăvoinţă înţelegătoare, fiindcă avusese de la început o mare încredere în acest blînd uriaş.

În fiecare săptămînă se întîlneau în strada Godot-de-Mauroy. El venea cu mostre, cu desene. Ea le cerceta cu luare-aminte, alegîndu-le înlăturîndu-le pe cele mai multe. Îi arăta stofe englezeşti, pe care le socotea mai trainice, mai moderne decît cele fabricate la Pont-de-l'Eure. El pipăia şi, închizînd ochii, rostea :

— Eu nu găsesc nici un fel de deosebire.

Valentine zîmbea şi-l învinua de „vanitate profesională". El însă o socotea modestă şi plăcută şi mai cu seamă harnică. Ca să-şi arate recunoştinţa, dar mai ales fiindcă o plăcea, o ruga de cîteva ori să meargă cu el la plimbare. Gaston petrecea uneori cîteva zile la Paris, şi seara era totdeauna liber. Ea părea să cunoască puţină lume. Simţeau, şi unul şi celălalt, o plăcere tot mai mare de a se vedea. În vara lui 1909 făcură împreună o călătorie la Veneţia.

În 1910, Valentine născu o fetiţă.

VIII

VESTEA SE DUSE CA VÎNTUL.

Colette era un mic monstru, roşu şi cu pielea încreţită, care spărgea pereţii cu ţipetele, alături de tînăra lehuză, cînd Deodat Romilly aflase că fusese adusă pe lume. Cel mai mare dintre fiii lui Delandre îi povestise întîmplarea lui Antoine Quesnay, alt industriaş de la Pont-de-l'Eure. Ştirea se răspîndi în ţinut.

– Am auzit că Gaston Romilly are o fetiţă la Paris... Deodat e bunicul unui atelier de croitorie... Asta e ceva minunat.

Timp de-o lună, la Pont-de-l'Eure nu se vorbi despre altceva.

În anumite suflete, instinctele sociale sînt mai puternice decît cele firești. Doamna Romilly, bunica plină de virtuti faţă de nepoţii legitimi, nu simţi nici cea mai mică dorinţă să o cunoască pe fetiţa, fiului ei celui mai mare şi

a unei femei care îi fusese zugrăvită cu foarte mare bunăvoință. Timp de patru ani, Gaston Romilly nu îndrăznise să spună nimic părinților despre viața casnică pe care-o ducea la Paris, cu toate că știa că amîndoi îi cunoșteau pe de-a-ntregul povestea. O vedea pe Valentine de trei ori pe săptămînă ; își iubea mult fetița dar cunoștea prea bine lumea din Pont-de-l'Eure ca să-i pară cu putință limpezirea situației.

A fost nevoie de o lovitură groaznică pentru a îndrăzni să vorbească – declararea războiului. Era locotenent de infanterie și trebuia să plece în primele zile de mobilizări. Căută să profite de tulburarea pricinuită de plecare, mărturisindu-i mamei sale întregul adevăr și lăsîndu-i în grijă fetița și pe aceea pe care-o socotea nevasta lui. Asprimea răspunsului într-o astfel de clipă îl uimi :

– Fii liniștit, n-am să le las să moară de foame, dar nu vreau să le văd. Nici vorbă nu poate fi să vină aici !

Regimentul lui Gaston era mobilizat la Roneu, astfel că plecă direct de acasă, fără a avea timp să mai treacă pe la Paris. Dar, în 1915, cea dintîi permisie și-o petrecu alături de Valentine și nu în mijlocul familiei. După cîteva luni, scăpat, tocmai din cauza condițiilor ieșite din comun, de teama judecății familiei – care pînă atunci îl îngrozise – se căsători cu Valentine Goutran, civil și religios, legitimîndu-și în același timp și fiica.

Tot atunci îi ceru soției lui să renunțe la meseria ei. Voia să-și pregătească întoarcerea în Normandia și socotea că nevasta lui va fi mai bine primită de matroanele de la Pont-de-L'Eure dacă devenea și ea o leneșă. Valentine consimți, cu toate că-i părea nespus de rău, mai cu seamă cînd trebui să-și vîndă casa, la care ținuse atît de mult. Petrecu ultimii ani ai războiului la Paris, nevăzînd aproape pe nimeni, crescîndu-și fetița cu multă grijă și

îndeletnicindu-se cîteva ceasuri pe zi cu lucrul de mînă pentru refugiaţii belgieni.

În 1918, după armistiţiu, Gaston era sigur că părinţii îl vor primi cu soţia şi fetiţa printre ai lor. Încredere îndrăzneaţă ! Nimic nu se schimbase în felul lor de a privi viaţa ; nici chiar războiul nu-i îmblînzise, nu-i eliberase de prejudecăţi. Autoritatea morală a lui Deodat sporise în aceşti patru ani : ţinea cu patimă la prestigiul local şi ar fi fost în stare, la nevoie, să-i jertfească viaţa unuia dintre copii. Doamna Romilly rămăsese şi ea neînduplecată :

– Nu te înţeleg, îi spuse fiului ei. Ce vrei ? Presupunînd că aş primi, împotriva inimii, să vină sub acoperişul casei mele, îţi dai seama că asta nu s-ar putea întîmpla în Pont-de-l'Eure. În privinţa fetiţei, legitimă sau nu, în ochii mei va rămîne pentru totdeauna o bastardă. Care ar fi situaţia ei aici ? Ar putea să meargă la Saint–Jean cu nepoatele mele ? Haide ! Aşa ceva nu se poate !

Părea cu atît mai hotărîtă, cu cît una dintre nurori, neputînd suporta asprimea vieţii din casa lor, ceruse divorţul. Fusese un scandal îndeajuns de supărător pentru întreaga familie.

După cîteva săptămîni de certuri de neînchipuit, Gaston înţelese că n-avea să înduplece niciodată împotrivirea alor săi. Tatăl lui dorea să rămînă împreună în afaceri, să trăiască la Paris şi să se ocupe cu vînzare mărfurilor, aşa cum făcuse înainte de război şi să se întoarcă în fiecare săptămînă la Pont-de-l'Eure, singur. Dar Gaston devenise prea stăpîn pe sine, ca să mai accepte o astfel de umilinţă. Valentine, ţărancă după bunicii ei, nu se temea cîtuşi de puţin de viaţa de ţară, în mijlocul căreia îşi petrecuse copilăria. Ea se gîndi la cumpărarea unui petic de pămînt în Perigord sau în Gasconia.

Gaston ceru partea lui din capitalul întreprinderii „Deodat Romilly și Fiul". Cu o parte din această sumă cumpără, după sfatul doamnei de La Guichardie, pe care o cunoscuse printr-un camarad de război, moșia de la Preyssac. Făcuse o afacere minunată cumpărînd pămîntul înainte de devalorizarea francului și cu preț aproape egal cu cel dinaintea războiului. Zece ani mai tîrziu, valoarea acestui pămînt avea să crească de patru ori. Romilly exploata moșia Preyssac într-un mod cu totul neașteptat. Cumpără din Olanda cîteva vite de reproducere dintr-un soi foarte productiv. În zece ani de muncă serioasă obținu rezultate atît de bune, încît vitele crescute pe moșia lui erau plătite cu preț de trei-patru ori mai mare decît celelalte. Cît despre lăptăria de la Preyssac, de care se îngrijea Valentine, rămînea un model pentru întreaga regiune.

În 1924, Deodat Romilly muri fără să se fi împăcat cu fiul cel mai mare. Prin testament îi părtinise pe cei mici, dar nu-i putuse smulge lui Gaston partea cuvenită prin lege. Căsnicia lui putea să trăiască, prin urmare, în larg. Se mulțumea însă cu foarte puțin : se ducea uneori la Paris, și aproape deloc în altă parte.

În Perigord, Gaston și Valentine au fost primiți foarte bine. Contribuise din plin la asta și doamna de La Guichardie, care fusese încîntată de temperamentul și hărnicia lor. Între Normandia industrială și Perigordul agricol, legăturile nu erau prea strînse. Familia lui Valentine era destul de cunoscută, nu numai în regiunea în care trăiau acum soții Romilly, dar chiar și mai departe. În Perigneux se afla un Goutran, chirurg cu o aleasă reputație. Un unchi, Adolf Goutran, trăise multă vreme în împrejurimile Brautoniei. Asupra scurtei cariere de afaceri a lui Valentine, doamna de La Guichardie dăduse tonul poves-

tind adevărate minuni, pe care le adeverea belșugul de la Preyssac.

Asupra unui singur punct, Valentine și bărbatul ei nu îngăduiseră vecinilor să bănuiască adevărul. Povesteau că se căsătoriseră în 1909, imediat ce se cunoscuseră, astfel că nimeni din Perigord nu putea bănui nașterea nelegitimă a fiicei lor. Mai mult chiar nici Colette nu cunoștea acest adevăr – cei doi Romilly simțeau un fel de neliniște și parcă de rușine la gîndul că fiica lor ar fi putut într-o zi să-i judece cu asprime.

Din această cauză o crescuseră acasă, pentru ca actul de naștere al copilei, pe care oriunde ar fi fost nevoită să-l arate, păstra în alcătuirea lui cuvintele : „Fiica naturală recunoscută a lui Gaston Romilly și a lui Valentine Goutran, necăsătoriți", iar pe margine : „legitimată prin căsătorie ulterioară".

Iată însă că, deodată, căsătoria lui Colette deschidea rana. Starea civilă avea să impună actele, acestea aveau să fie cunoscute de soții Sasiniac, de Colette, citite cu glas tare în fața martorilor. Poate că soții Sasiniac, oameni cu principii, n-aveau să primească legătura cu o familie în care era vorba de-o bastardă. Colette, nenorocită, avea să-și blesteme părinții. Întregul Perigord avea să afle adevărul. Desigur, Valentine se gîndise adesea că într-o zi trebuia să-i mărturisească trecutul în fața copilei. Cu toate astea, sperase s-o mărite pe Colette cu un tînăr străin de localitatea în care se statorniciseră, a cărui familie putea fi mai discretă și mai puțin pretențioasă.

Atît de hotărîtă altădată, Valentine fusese dezarmată de fericire, devenise vulnerabilă și se pomeni sleită de puteri într-o luptă împotriva prejudecăților a căror stăruitoare neînduplecare într-o astfel de clasă îi era îndeajuns de cunoscută.

IX

CEI DOI SOȚI ERAU ADÎNCIȚI în liniștea gîndurilor gemene... Rămăseseră multă vreme împietriți, fără să-și dea seama de scurgerea timpului. Nu-i putu smulge din această încețenie decît glasul lui Colette, care țipa cu toată voioșia :

– Azi nu mîncăm, mamă ? Gustarea de la Guichardie ți-a tăiat pofta de mîncare ? Mie mi-e foame.

Părinții făcură o sforțare să nu se dea de gol dar ea băgă imediat de seamă că-i ascundeau ceva. Urmărise cu privirea, în timp ce juca tenis, plimbarea doamnei de La Guichardie în tovărășia doamnei de Sasiniac și un instinct ce nu putea s-o înșele îi dădea de veste că fusese vorba despre ea și André. După masă, în loc să stea cu tatăl și mama ei pe terasă, ca de obicei rosti :

– Trebuie să termin o carte... Mă întorc peste cîteva clipe. În serile de vară, cînd vremea era frumoasă, soții

Romilly se așezau unul lîngă altul pe-o bancă în grădină și, privind cu negrăită plăcere cerul nemărginit, se lăsau încet învăluiți în umbrele nopții. Valentine se temea de această clipă și-i era dragă. Ghemuită lîngă bărbatul ei, se simțea la adăpost, ocrotită de căldura unui alt trup, și-atunci se bucura cu spiritul mult mai liber de minunățiile zilnice. Cerul albastru devenea cenușiu, și colinele își amestecau scobiturile negre. Deodată, Valentine descoperea în zare luceafărul de seară, punct luminos pe bolta posomorîtă. Își înălță privirea ; fără să știe în ce chip se ivise, Calea Robilor își croia printre astre cele două dîre spumoase.

Lui Gaston, ca și nevasta lui, îi plăcea această priveliște. Se obișnuiseră s-o urmărească în tăcere dar, în seara aceea, de îndată ce se încredință că fata nu mai era pe aproape, o luă pe Valentine de braț, privi în jur, ca să vadă dacă nu-l aude cineva, și spuse :

– În timpul mesei m-am gîndit la ce mi-ai povestit. Nu putem lăsa lucrurile în voia lor, ar însemna să avem destule neplăceri.

– Asta e și părerea mea dar ce să facem ?

– Eu nu văd decît două căi... Ori îi lăsăm pe soții Sasiniac să înțeleagă că planul lor nu ne convine – putem pretexta că fata e prea tînără, că ar prefera să trăiască la Paris, găsim noi ceva.

Valentine îl întrerupse :

– Nu, asta nu e cu putință... Nu vreau s-o amestecăm pe Colette ; îl iubește pe André. Am băgat de seamă în timpul mesei că abia se putea stăpîni să ne vorbească de el... Fără să vrea, numele lui i se amesteca în fiecare clipă printre cuvinte și, ori de cîte ori îl rostea, se schimba la față. Colette știe ce vrea. Dacă-i punem piedici în cale, le va înlătura. Poate doar adevărata pricină s-o împiedice, dar nici de asta nu sînt sigură. Are o

voință de fier, pe care i-ai întărit-o prin îngăduința ta... Asta și-am spus-o totdeauna.

– Atunci, nu văd decît o cale : să-i spunem adevărul doamnei de La Guichardie. Cred că ne privește cu ochi buni. Nu-mi închipui, din cît o cunosc, că s-ar simți umilită din pricina mărturisirilor noastre... Cine știe ! Poate că va avea ea destulă autoritate să-i îmblînzească pe Sasiniac și să-i facă să înțeleagă, că, la urma urmei, povestea asta veche n-are prea mare însemnătate... Oricum, dacă cineva pe lume poate s-o facă, ea e aceea !

Valentine rămase pe gînduri un timp, apoi răspunse cu acel aer obosit și deznădăjduit care-o stăpînea de cîteva ceasuri :

– Nu știu ce să cred... Îmi închipui, ca și tine, că pe doamna de La Guichardie n-ar mîhni-o pînă-ntr-atît acest lucru, dacă ne gîndim că e femeie și ne e prietenă... Însă ține la mîndria ei în fața lumii, se teme să nu greșească și s-ar putea să ne devină vrăjmașă...

Cu atît mai mult cu cît ne-ar putea dojeni, nu că am avut legături înainte de căsătorie – asta pentru ea n-are nici un fel de însemnătate – ci că i-am ascuns adevărul. Astfel că cea de-a doua soluție nu e mai puțin periculoasă. Ea ne poate lipsi de o prietenă și poate, de asemenea, să ruineze speranța fetei noastre. Din păcate nici nu văd o alta... Da, ai dreptate. Trebuie să-i spunem totul doamnei de La Guichardie.

Apoi, după un răstimp :

– Dar Colette ? N-ar trebui să-i spunem și ei ? Oricum va afla totul, fie chiar și din gura lui André. Îi spui tu ? Poate că sînt lașă, dar nu mă simt în stare.

– De ce ? Doar nu e nimic rușinos în povestea noastră. Poate că timp de șase ani am fost vinovați în ochii lumii, dar am fost vinovați și față de noi înșine ?... Eu,

cel puțin, mă socoteam, mai ales după nașterea lui Colette, legat de tine mai puternic decît prin căsătorie.

– Oh, și eu, dar...

Își aduse aminte de micul apartament în care locuiau atunci, de leagănul fetiței, aflat în camera ei, lîngă pat, de întrebările bucătăresei despre numele lui Gaston – voia să știe dacă se numea Goutrande mama lui, care au voise niciodată s-o vadă pe Colette.

– Te rog, să mă înțelegi, urmă ea, eu socotesc că n-am fost cîtuși de puțin vinovați... Dar noi am trăit „în marginea vieții" sociale... Familia ta nu m-a vrut. Pe bună dreptate sau nu, asta mi-a făcut mult rău și, numai cît mi-aduc aminte, sufăr încă. Și-apoi, ca să-i explicăm lui Colette ce-a fost cu noi, ar trebui mai întîi să înțeleagă ce fel de viață am dus eu, părinții tăi... Prima ei pornire va fi să ne judece faptele, comparîndu-le cu ale tuturor acelora pe care-i cunoaște... Pe urmă, adu-ți aminte cum am despărțit-o de prietena ei cea mai bună, Thérèse, fiica arendașului de la Vauzelles, cînd a născut... Am plătit din punga noastră ca să nască într-ascuns la Perigneaux... Oricum, sîntem pedepsiți astăzi... Cum să-i explici că situația noastră era diferită de a lui Thérèse? Și, la urma urmei, a fost într-adevăr alta? Eu am avut noroc? ai fost un om cinstit, dar ai fi putut să mă părăsești... Și-atunci? Nu, eu nu mă simt în stare să stau de vorbă cu Colette. Dacă tu poți...

– O s-o fac, căci nu văd altă cale. Sau... de ce nu l-am cere doamnei de La Guichardie să vorbească cu Colette. O iubește și e și mai pricepută decît noi. Va fi mișcată că am ales-o tocmai pe ea să ne ajute și fiindcă e străină de întîmplările vieții noastre, le-ar putea explica destul de ușor.

Auziră pașii fetei pe pietrișul aleii, făcea zgomot înadins ca să fie auzită. Rămase cîteva clipe cu ei, apoi urcă

să se culce. Într-un tîrziu merseră și ei la culcare dar continuară să vorbească încă multă vreme. În sfîrșit, pe la două noaptea, după ce rostiră de-o sută de ori aceleași fraze, adormiră.

X

SOȚII ROMILLY SE TEMUSERĂ de mînia și mustrările doamnei de La Guichardie ; nu întîmpinară însă decît bunăvoință și grijă. Bătrîna avea cîteva cusururi, dintre care mîndria era cel dintîi. Îi plăcea să stăpînească și se arăta neînduplecată cînd era vorba de ură și de răzbunare. În sufletul ei însă nu-și găsea loc ipocrizia și n-ar fi fost în stare să facă pe mînioasa atunci cînd alta îi era pornirea. Iubise mult și în această iubire se irosise o simțire curată. Cînd era vorba de pasiune, era totdeauna îngăduitoare. De altfel, o cunoștea bine pe Valentine Romilly, care în ochii ei era mult mai curată decît se socotea pe ea însăși și spovedania lui Gaston nu schimbă nimic în această credință.

Cunoscuse însă prea multe ca să nu știe că, în orice societate, bărbații sînt judecați, nu după faptele și gîndurile lor, ci numai după aparențe. Ea îl înșelase pe so-

ful ei în tinereţe şi chiar şi mai tîrziu, dar totul rămăsese în urmă, şi ea intrase pe poarta bătrîneţii liniştită, urmărită de respect şi de bunăvoinţă. În cazul celor doi Romilly n-o supără greşala, ci vina de-a nu fi ştiut cum trebuia strecurată într-un registru oficial.

– Ah ce lucru plictisitor! zise ea posomorîtă.

Stătea în faţa lui Gaston, într-o încăpere mare la Preyssac – o veche sală de gardă, pe zidurile căreia Valentine bătuse covoare de-o rară frumuseţe. Bătrîna cerceta cu privirea figura de om cinstit a lui Gaston. Părea om bun, acest uriaş. Cu douăzeci-treizeci de ani în urmă ar fi fost tipul bărbatului pe care l-ar fi iubit. Trebuia să-i scoată din încurcătură, pe el şi pe frumoasa lor fiică. Era în joc cinstea ei personală. Prea arătase pe faţă, în ajun, întregului Perigord, că intenţiona să facă din această căsătorie o afacere puţin obişnuită, ca să se mulţumească în cele din urmă cu o înfrîngere. Dar în ce chip să reuşească. Observă că Gaston voia să spună ceva.

– Taci! zise ea. Lasă-mă... Nu-i atît de uşor... Ce vor crede soţii Sasiniac despre această poveste? Lui Xavier n-o să-i pese decît de ce va spune lumea... Anne?... Nu sînt sigură, dar cred că va fi greu cu ea... La ea morala e convenţională, inima însă nu preţuieşte mare lucru. Da, cred că voi aranja cu Anne... Dacă aş putea să-i asigur că nimeni nu va afla nimic...

– Dar nu e cu putinţă, începu Gaston. De ce?

– Taci! Să vedem... Cine ar trebui să ştie adevărul? Martorii? De cînd cu noua lege, nu-ţi trebuie decît cîte unul de fiecare parte. Eu voi fi martorul vostru. Al lor va fi unchiul Pierre de Sasiniac, care e surd ca un buştean... Şi-apoi, aşteaptă... Am putea face cununia la Chardeuil... Dar atunci va trebui să citească actul bătrînul meu Menetrier... Cît sînt de proastă! E atît de

simplu... Dacă va înțelege cineva măcar un cuvînt din ce va citi, Menetrier va avea de-a face cu mine... La urma urmei, toate merg spre bine, rosti ea. Ah, micul meu Romilly, nu sînteți vrednici, dumneata și Valentine, de atîta bunăvoință, fiindcă ar fi trebuit să vă spovediti din capul locului, cred însă c-am să vă scot din încurcătură... Numai să nu se încăpățîneze Xavier... îl cred în stare. Dar avem și noi ac de cojocul lui.

Era încîntată. Îi, plăcea să lupte. Pe vremuri, la Paris, sub autoritatea numelui lui La Guichardie, alcătuise ministere, numise funcționari, răsturnase consilii de administrație. Perigord era un teren prea îngust pentru ea, dar, cum i se ivea prilejul să-și dea pe față însușirile, avea să dea acestei afaceri însemnătatea unei adevărate bătălii între neamuri.

– Și-acum, zise ea, trimite-o încoace pe Valentine, ca să-i spun tot ce cred despre ea.

Romilly se ridică. Părea încurcat. Se îndreptă spre ușă, apoi se întoarse.

– Da, o trimit imediat, dar v-aș cere îngăduința să v-o trimit întîi pe Colette. Ea nu știe nimic : n-am avut curajul să-i vorbim despre toate astea. Dumneavoastră o iubiți mult iar ea vă admiră. Dacă această descoperire, care, fără îndoială, o va mîhni peste măsură, vine din partea dumneavoastră și dacă va putea înțelege numaidecît că nu găsiți nimic supărător în nașterea ei, nici rușinos, sînt sigur că totul va merge bine. Știu că ne folosim prea mult de prietenia dumneavoastră, dar v-ați arătat atît de bunăvoitoare față de noi, vă bucurați de atîta stimă în ochii lumii, încît oricine se simte îndemnat, la necaz, să vă ceară sprijinul. În sfîrșit, noi credem că numai dumneavoastră puteți sta de vorbă cu Colette.

— Îmi arunci în spate prea multe însuşiri, înadins ca să mă sileşti să vă scap din încurcătură... Îmi am şi eu necazurile mele... Nu vreau să discut cu Colette... Nu vreau, pentru nimic în lume... Haide! Ce mai aştepţi? Du-te şi caut-o. Grăbeşte-te! Ah, cît eşti de moale, dragul meu!

XI

DOAMNA DE LA GUICHARDIE învățase de-a lungul vieții ei neastîmpărate, că cel mai bun mijloc de a cîștiga într-o discuție puțin obișnuită, nu e altul decît să fii nepregătit. De aceea, în cele cîteva minute în care o aștepta pe Colette, făcu în grabă inventarul încăperii în care se află. Mobilele vechi și covoarele în culori vii arătau gustul desăvîrșit al gazdei, care mai avea și o altă însușire, deosebit de apreciată de bătrîna doamnă : știa să respecte.

Colette intră. Purta o rochie de stofă ușoară, un cordon de piele și o eșarfă albastră. Privindu-i ovalul prelung al feței și genele lungi, doamna de La Guichardie nu se putu împiedica să remarce încă o dată cît era de frumoasă.

Fata se apropie și o sărută.

– Vă mulțumesc pentru gustarea de ieri, zise ea. Niciodată n-am petrecut atît de bine.

– Stai lîngă mine, Colette. Am să-ți spun cîteva lucruri foarte serioase... Uite... Mai întîi să-mi răspunzi la o întrebare : te-ai gîndit vreodată că s-ar putea ca André Sasiniac să-ți fie bărbat ?

– Da, doamnă, m-am gîndit chiar foarte mult.

– Dar el ? Știi ce gîndește ?

– Firește ; am vorbit despre asta și sîntem înțeleși.

Bătrîna bătu voioasă cu bastonul în lespezi.

– Foarte bine, Colette. Mi-e dragă generația voastră : fără taine, fără vorbă lungă. Minunat ! ... Da... Numai că, draga mea fetiță, sînt multe lucruri pe care nu le știi și care *ar putea fi* – nu spun *vor fi*, fiindcă sînt încredințată că vom ajunge cu bine la capăt – care *ar putea fi* adevărate piedici în calea căsătoriei tale.

Colette o privi mirată.

– Nu văd ce-ar putea să ne împiedice, pe mine și pe André, să ne căsătorim... Am chibzuit mult și sîntem hotărîți... Ne cunoaștem de zece ani... Cred că asta e de-ajuns.

– Mă uimești ! zise bătrîna. *Ești* hotărîtă... *Ați* chibzuit... Dar, înainte de toate, e vorba de părinții tăi și ai lui... Aveți nevoie de consimțămîntul lor, de sprijinul lor.

– Desigur, doamnă. Dar ce i-ar putea face pe părinții noștri să ni le refuze ?

– N-am spus că vi le-ar refuza. Trebuie să știi însă că, în trecutul tău și al alor tăi există un mic neajuns căruia, în ce mă privește, nu-i dau nici o însemnătate, dar care i-ar putea îndemna pe unii oameni să stea pe gînduri, mai cu seamă cînd e voba de oameni ciudați, ca soții Sasiniac. Tu ești încă foarte tînără, draga mea, și-ai trăit o viață prea liniștită, ca să înțelegi greutățile pe care le-au

întîmpinat părinții tăi înainte de nașterea ta. Bunicii tăi Romilly, pe care nu i-am cunoscut, dar despre care mi-a vorbit multă lume, erau oameni neînduplecați ; de altfel, știi și tu că nu ți-a fost permis să-i cunoști... Te-ai întrebat de ce ? Am să-ți spun eu... Tatăl tău o adora pe mama ta, așa cum îl adori tu pe André, poate și mai mult... Dar părinții nu i-au îngăduit s-o ia de nevastă. El avea nevoie de sprijinul lor ca să-și ușureze traiul lor și pe al tău... Înțelegi ? În sfîrșit, să spunem lucrurilor pe nume : cînd te-ai născut, în 1910, nu erau căsătoriți.

Neliniștită, pîndea pe obrazul fetei efectul acestei destăinuiri. Aceasta însă, cu capul nemișcat, sprijinit în palmă, părea că așteaptă.

– Da, și ?

– Cum „Da. Și ?"... Dar asta e tot, fetițo ! Firește că s-au căsătorit în 1915 și de-atunci viața lor a fost ceea ce știi : dragoste și credință.

– Da, dar care e piedica ?

– N-ai înțeles ce ți-am povestit ? În sfîrșit, tu știi ce înseamnă un copil natural ?

– Bineînțeles ! Eu, de pildă, am fost un copil natural, pînă la căsătoria părinților mei... Știu asta încă de multă vreme.

– O știi de mult ? strigă Doamna de La Guichardie, zăpăcită cu desăvîrșire de liniștea și nepăsarea fetei. Dar cine ți-a spus ?

– Mulți... Bătrîna mea doică, pe care o porecliseră Cotelici, mi se pare... A plecat cînd aveam patru ani și-mi amintesc vag de ea. I-o spusese Melaniei, slujnica aceea brună și frumușică... De la ea am aflat... Mai tîrziu mi-a spus-o Thérèse... Și alții...

Doamna de La Guichardie înălță bastonul către cer.

– Cînd te gîndești că cei doi nenorociți au suferit timp de optsprezece ani, dîndu-se cu capul de toate zidurile,

chinuindu-se cu gîndul că s-ar putea să nu-i ierți pentru un lucru pe care-l știi de cînd erai în scutece. Ah, zău așa, caraghioasă mai e și viața... Însă nu pricep un lucru: deși ești atît de mică, ai avut bunul simț, să nu vezi nimic rău în toate astea.

– Oh, poate că am suferit la început, nu mai știu... Mi-aduc aminte că m-am simțit foarte nenorocită într o zi cînd Cotelici rostea în fața mea, către altă doică: „Biata micuță e ca și orfană... N-are pe nimeni". Asta m-a tulburat foarte mult. Îmi era milă de mine și, ciudat! Îmi închipuiam lucruri îngrozitoare, încît am simțit un fel de usurare cînd am aflat de la Melanie adevărul. Apoi am început să uit. În fond, era vorba de trecut. Părinții mei nu-mi vorbiseră niciodată despre asta iar eu n-aș fi îndrăznit să-i întreb. Îi admiram peste măsură, mai cu seamă pe tatăl meu. Firește, mă gîndeam uneori că ar fi fost mai bine dacă se căsătoreau imediat dar îmi ziceam că pricini de neînlăturat îi împiedicaseră s-o facă. Și-apoi, găseam că era mult mai frumos din partea mamei că-l iubise pe tata înainte de căsătorie cu însuflețirea pe care ar fi putut-o întrebuința pentru alți bărbați mai tîrziu.

– Sînt de părerea ta, dar să nu crezi că ne va fi ușor să-i înduplecăm pe soții Sasiniac. Nu vreau să te sperii, vom ști cum să descurcăm lucrurile. Te sfătuiesc doar să lași în grija mea s-o fac și să nu-i spui nimic lui André.

– Dar André știe, doamnă.

– André știe? Cine i-a spus?

– Eu. Vă închipuiți că trebuia să-i spun tot ce știam în legătură cu copilăria mea... El e, de altfel, singura ființă pe lume căruia i-am spus ceea ce vă spun și dumneavoastră.

– Ești extraordinară! Și ce ți-a răspuns frumosul André?

– Nimic... A, ba da... Mi se pare c-a spus : „Asta e ceva romantic".

– Şterge-o ! ... Du-te şi adu-i pe ai tăi... Să vină încoace numaidecît.

După zece minute, Valentine intra în sală întovărăşită de bărbatul ei. După ce le povesti discuţia cu Colette, bătrîna rosti ca încheiere :

– Eu am terminat ce-aveam de făcut. Duceţi-vă şi vă îmbrăţişaţi fiica.

Dar Valentine se aşeză lîngă ea.

– Nu e nevoie... Nu vreau să mai aduc vorba despre cele petrecute. Aş dori, dimpotrivă, s-o îndemnaţi tot dumneavoastră să nu ne spună nimic despre cele ce aţi discutat. Ne dăm seama că ea ne iubeşte mai puţin, deşi ştie totul. Mi-ar fi greu să vorbesc cu ea despre trecutul meu. De ce să mai tulbur apele ? Ar fi şi mai primejdios... Pe vremea cînd Gaston a pus să se asaneze mlaştina de lîngă iazul lui Justin, toţi din casă ne-am îmbolnăvit de friguri... Cînd dorm, cîinii trebuie lăsaţi să doarmă...

– E adevărat că nu prea avem curaj, zise Gaston, punînd mîna pe umărul nevestei lui.

– Se poate... Dar la ce ne-ar sluji curajul ?

– La nimic, nu mai încape nici o îndoială... Totuşi poate c-ar fi mai sincer, mai cinstit...

– Eu nu vreau, spuse Valentine cu o hotărîre ce-i surprinse pe cei doi. De altfel, ce-am aflat noi astăzi ? Că fiica noastră cunoaşte adevărul încă de-acum zece ani... Ea nu ne-a vorbit niciodată despre asta... Am trăit destul de fericiţi... Nici ea n-a fost mai puţin fericită. Atunci, de ce să creăm o atmosferă de dramă, de vreme ce nu s-a întîmplat nimic ? Sînt răni care se vindecă numai prin tăcere...

XII

CAMPANIA ÎMPOTRIVA SOȚILOR

Sasiniac fusese pregătită după principiile clasice ale războiului napoleonian : surprinderea inamicului, bătaia pe corpuri detașate. Doamna de La Guichardie știa că ar fi fost neînțelept să-i înfrunte cînd erau împreună – împotrivirea ar fi fost și mai dîrză.

Astfel că-l rugă pe vechiul ei vecin și prieten Pierre Marcenot, să-l invite pe Xavier la o mică partidă de vînătoare.

Toată lumea din Perigord știa că Marcenot avea în acel an pe moșie cîteva stoluri de potîrnichi, adevărată fericire în aceste locuri lipsite de vînat. Mai știa că Xavier, vînător pătimaș, urma să accepte fără fasoane o invitație atît de tentantă. Pierre Marcenot primise instrucțiuni clare : trebuia să-l țină lîngă el pe Sasiniac pînă pe la ora cinci și să aibă grijă ca la întoarcere să se oprească

la Guichardie. Aceste ordine fură îndeplinite cu toată grija de către bătrînul care, pe vremuri, avusese pentru doamna de La Guichardie o admirație nemărturisită, și care dăinuia.

Pe la ora trei, bătrîna doamnă se duse la Breuilh, sigură c-o va găsi acolo pe Anne de Sasiniac, deoarece își dăduseră întîlnire și încredințată mai cu seamă că o va găsi singură, de vreme ce-l îndepărtase pe bărbat. De multă vreme nu le mai călcase pragul casei.

Nimic nu se schimbase. Xavier, căruia nu-i plăceau cheltuielile de prisos, socotea o zădărnicie să crească flori într-o proprietate pe care n-o locuiau decît de două ori pe an. Aleile nu mai fuseseră curățate de multă vreme, iarba crescuse pretutindeni iar cărările de sub copaci pieriseră sub bogăția vegetației tinere.

În castel se observa același dezinteres față de lucruri care, timp de cîteva generații, însemnaseră o avere pentru Sasiniac. Lespezile goale erau împestrițate, în fața fotoliilor, cu mici covoare care, amănunt aproape de necrezut dar sigur, fuseseră tăiate de către mama lui Xavier din pantalonii vechi ai bărbatului ei. Această femeie, Laura de Sasiniac, fusese cu douăzeci de ani în urmă, vestită pentru zgîrcenia ei. Purta legate în jurul pălăriilor de vară panglici pe care se putea citi, repetat de douăzeci de ori, numele unui cofetar din Perigneaux, și tot ea pe vremea războiului, își silea bărbatul să se culce odată cu găinile, ca să nu cheltuiască bani pe lumină.

- Și ce faceți în pat ? îi întreba lumea. Doar nu adormiți așa devreme.

– Ne facem rugăciunea, răspundea ea.

Vecinii se mirau văzînd-o pe castelană că-și vinde fragile cu ceașca și închiriază cu metrul brazdele de măcriș, măcelarului și brutarului. Mirarea se schimbase în

stimă cînd, după moartea ei, s-a aflat cît de mare le era averea.

– Era de neam această Laura de Sasiniac, şopteau oamenii din Perigard. V-aduceţi aminte de căsătoria lui Montal, la care a venit cu încălţămintea desperecheată, şi totuşi arăta ca o adevărată regină. Şi de răspunsul ei către cineva care o întrebase ce cadou aduseră la nuntă. „Noi nu dăm niciodată nimic, e împotriva tradiţiei familiilor noastre".

Doamna de La Guichardie se gîndea la toate astea în timp ce camerista, care nu părea să aibă mai mult de treisprezece ani, o introduse în dormitorul Annei. Pe vremuri, această încăpere strîmtă, cu ziduri de piatră, fusese odaia de rugăciune a seniorilor Breuilh. În mijloc pe o masă acoperită cu un petic de stofă verde, ciuruită, se zăreau două cărţi – erau poemele Marcelinei Desbordes-Valmore şi o carte de rugăciuni împodobită cu chipuri şi închisă cu un elastic negru de care atîrna o medalie. Într-un colţ, deasupra unui mic altar, se zăreau un crucifix, un aghiasmatar, o crenguţă de merişor şi, puţin mai sus, o icoană în culori, reprezentînd o Fecioară în stil bizantin. La dreapta altarului, o lumînare. Pe care Anne o aprindea numai pe timp de furtună. Pe cămin, numeroase fotografii înconjurau o altă Fecioară, de ghips. Doamna de La Guichardie tocmai îşi sfîrşea inventarul, cînd uşa se deschise şi Anne intră, istovită şi roşie la faţă.

– Îmi pare rău, spuse, că v-am făcut să aşteptaţi şi mai cu seamă că v-aţi ostenit pînă aici! După ce am vorbit la telefon am crezut că poate doriţi să fie şi Xavier de faţă la convorbirea noastră...

– Cîtuşi de puţin. Asta m-ar fi stînjenit oarecum. Sînt foarte mulţumită că te găsesc singură. Am să-ţi vorbesc despre unele lucruri importante, asupra cărora părerea dumitale îmi va fi de mai mare folos decît aceea a lui

Xavier, cu toate că prețuiesc îndeajuns judecata soțului dumitale. Mă voi sfătui și cu el, dacă va fi nevoie să vînd ori să cumpăr ceva ; de data asta însă vreau să-ți vorbesc în legătură cu anumite chestiuni sentimentale și, în această privință, dumneata ești cea mai pricepută dintre amîndoi.

Anne de Sasiniac se înroși mai mult, căutînd să tăgăduiască.

– M-am gîndit totdeauna, reluă doamna de La Guichardie, că nimeni nu poate judeca mai bine greșelile în dragoste – dacă, bineînțeles, sînt întovărășite de o singură căință – și cu o mai deplină înțelegere decît femeia, în același timp curată și sensibilă.

Doamna de Sasiniac își luă o înfățișare plină de recules, care-o făcea mai plăcută și mai atrăgătoare. Bătrîna gîndi că era frumoasă, ba prea frumoasă chiar pentru bruta de Xavier. Apoi îi povesti cu tulburare în glas, întîmplarea celor doi Romilly. Anne o ascultă fără s-o întrerupă, dar cu o mirare din ce în ce mai nestăpînită.

– Ce poveste ! zise ea. Și cine-ar fi crezut că doamna Romilly, cu aerul ei de femeie cumsecade, a fost cîndva o femeie de moravuri ușoare ?

– O femeie de moravuri ușoare ? strigă bătrîna. Dumneata, Anne ,vorbești cu atîta cruzime ? Cum ! Eu îți povestesc viața unei nenorocite care a trebuit să-și croiască drumul spre fericire printre neajunsuri pe care nici dumneata, nici eu nu le-am cunoscut, care a rămas credincioasă aceleiași iubiri, care și-a răscumpărat greșeala printr-un fel de viață vrednică de laudă – și dumneata n-ai nimic altceva de spus ? Dă-mi voie să-ți spun, dragă Anne, că ești lipsită cu desăvîrșire de ceea ce se cheamă bunăvoință creștinească față de făpturi pe care biserica le-a iertat de mult, devreme ce le-a unit.

– Bineînțeles, zise Anne, din ce în ce mai stînjenită, bineînțeles... Oh, nu sînt eu aceea care să ridice piatra cea dintîi... Care dintre noi se poate mîndri că n-a păcătuit nicicînd, fie chiar numai cu gîndul ? adăugă înroșindu-se... Cu toate astea, n-aș alege tocmai o astfel de familie cînd ar fi vorba s-o unesc cu-a mea, pe care m-am străduit s-o păstrez.

– Anne ! Dumneata mă uimești și mă întristezi. Am venit aici cu gîndul să găsesec o tovarășă și întîlnesc o fățarnică... Da, așa e, o fățarnică... Ce sînt vorbele astea ? Ai putea să-mi spui ce ocară apasă asupra trecutului doamnei Romilly ? Cine dintre noi a dus o viață mai curată ca a ei ? Ah, dar fiul dumitale, la douăzeci și doi de ani, are mai mult bun simț decît dumneata... Fiindcă el cunoaște această poveste, de mult chiar : Colette i-a spus totul... Și știi ce-a răspuns ? Doar atît : „Ce poveste romantică" ! Și are dreptate – a fost cu adevărat romantică ! Iar eu, femeie bătrînă, socotesc aceiași lucru, fiindcă am trăit și am iubit... Dumneata însă, întemnițată într-o viață de înțelepciune și egoism, nu poți înțelege ce e dragostea !

– Cît sînteți de nedreaptă ! gemu Anne. Eu, care l-am iubit atît de mult pe Xavier...

Doamna de La Guichardie își aminti de căsătoria lui Xavier, chibzuit pusă la cale de bătrîna Laura, și certurile aprinse, care nu mai sfîrșeau, între cele două familii, din pricina zestrei, întrucît nu era în tradiția neamului Sasiniac să li se dea bani copiilor. Ar fi putut să-i răspundă cu asprime, dar se mulțumi s-o plîngă pe această femeie blîndă și oropsită, a cărei închipuire schimbase într-un roman sentimental, cel mai mîrșav tîrg al sufletelor. Se mulțumi iarăși să tragă foloase pentru cauza pe care încerca s-o apere, din tulburarea pe care o pricinuise. După o jumătate de ceas plecă, ducînd cu ea încuviințarea Annei, cu condiția ca Xavier să și-o dea pe a lui.

XIII

CU TOATE CĂ PÎNĂ AICI REUşise, doamna de La Guichardie se îndreptă nu fără oarecare nelinişte spre cea de a doua întrevedere a zilei. Hotărît, planul ei de bătaie se desfăşura după cum prevăzuse. Dovedise nu numai tărie de concepţie, ci şi fulgerătoarea grabă în execuţie a împăratului. O credeau încă în Italia, pe cîtă vreme ea se afla pe malul Dunării. La ora patru o cucerise pe nevastă ; la cinci trebuia să-l ia cu asalt pe bărbat! Apropiindu-se de castel, se întreba ce-avea să-i mai spună şi acestuia. Neamul de Sasiniac îi era destul de cunoscut: fusese prietenă cu Laura şi-l văzuse crescînd pe Xavier.

Întîmplarea făcuse să-i cadă în mînă, cu cîteva zile înainte, o descoperire care, folosită la momentul potrivit, îi putea fi de ajutor. În luna septembrie, Xavier pleca de la ţară pentru două-trei zile, ca să vîneze în Sologne,

cum spunea el. Neobosiții perigordieni, chițibușari ca toți provincialii, observaseră că nu se întorcea niciodată cu vînat de soi și bietul Sasiniac, om destul de voinic, era istovit peste măsură în urma acestor expediții. Mucaliții din Paris adăugau că aceste plecări se potriveu în chip surprinzător cu hoinărelile domnișoarei Marcelle, secretara lui Sasiniac, o fată frumoasă, de douăzeci și cinci sau treizeci de ani, pe care-o lăsa la Paris pe timpul vacanței.

– Iată ce nu-i va îngădui prietenului meu Xavier să se arate prea aspru cu o tînără pereche ce s-a păstrat pînă azi credincioasă, își spuse bătrîna.

Dar cînd îl văzu intrînd pe ușă, prăpădit, cu obrazul pămîntiu sub părul lățos, el, care păstra în fiecare trăsătură un semn poruncitor, își zise că nuca nu se putea sparge atît de ușor. Sasiniac era, de altfel, bine dispus, fiindcă împușcase trei prepelițe.

– Ia te uită, zise doamna de La Guichardie, Perigord e mai tare decît Sologne...

– Cel puțin pentru azi, spuse el cu oarecare mulțumire... În sfîrșit, Anne va fi încîntată ;ăsta va fi dejunul pentru joi.

Și dîndu-i astfel să înțeleagă că se grăbea să-și ducă vînatul acasă, adăugă, privindu-și pe furiș ceasul de la mînă :

- Marcenot mi-a spus că ați vrea să-mi vorbiți cîteva minute.

Ea povesti pentru a doua oară întîmplarea soților Romilly căutînd să dea faptelor un colorit deosebit și străduindu-se să privească lucrurile ca pe ceva lipsit de importanță. Ca să-și ascundă teama, își făcea necontenit vînt cu evantaiul. Vorbind, simțea, după mîrîielile ascultătorului și clătinările din cap, ce păreau un fel de ironică

încuviințare, că primirea va fi dușmănoasă, iar împotrivirea greu de înfrînt.

– Iată ce-aveam să-ți spun... Vezi destul de bine că nu e nimic grav... Totuși, am socotit că e mai cuminte să te previn.

– Într-adevăr, rosti el morocănos, nu e nimic grav... Îmi dați de știre că domnul Romilly, timp de zece ani, a amăgit familiile cinstite din ținut și că a încercat s-o dea fiului meu de nevastă pe fiica amantei lui... Într-adevăr nu e mare lucru...

– Cum? Fiica amantei lui? strigă bătrîna cu indignare.

–Vă rog să mă ascultați, doamnă o întrerupse el cu asprime. Ați fost cea mai bună prietenă a bietei mele mame... Cunoașteți neamul Sasiniac... Știți că nu îngăduie să fie luat în bătaie de joc... Romilly m-a înșelat... A stăruit să fie primită în casele noastre, fără să ne dea de veste, o femeie pe care a avut-o ca întreținută... Nu știu cum judecați dumneavoastră toate astea; eu însă nu găsesec în alcătuirea lor ceva prea curat și nu mai vreau s-aud nimic, nici despre acest domn, nici despre fiica lui. N-am de gînd să fac nici un scandal și, din respect pentru dumneavoastră, voi păstra totul pentru mine... În ceea ce privește legătura printr-o căsătorie între familia mea și a lui, s-a sfîrșit!

Tonul neînduplecat al lui Sasiniac avu fericitul efect de a o mînia peste măsură pe bătrînă.

Ea lovi de cîteva ori, puternic, cu vîrful bastonului în dușumea.

– Să nu-ți vină să crezi! Ei bine, dar fiul dumitale? Dar Colette? Îți închipui că vor primi hotărîrile dumitale sărutîndu-ți mîinile? Eu i-aș sfătui să fugă împreună.

– Vă mulțumesc. Iată ce înseamnă să ai o prietenă...

Vă previn însă că, dacă André are de gînd să se joace astfel cu mine, îl dezmoștenesc.

– Așa ? Îl dezmoștenești ? Vom vedea... Dar bine, Xavier, ți-ai pierdut mințile ? Auzindu-te cineva, ar crede că familiile noastre sînt neîntinate... Oare te ai împotrivi și dacă ar fi vorba să-ți însori fiul cu Diane de Montal ? Nu, nu-i așa ? Și cu toate astea, știi foarte bine din ce cauză a intrat sora ei la mînăstire... Cum ? Și asta a fost mai grav decît povestea lui Romilly... Sau dac-am vorbi puțin și despre familia Sasiniac ? Iată o casă cinstită și nepătată, nu-i așa micuțul meu Xavier ? E adevărat că fratele dumitale Joseph a trăit zece ani la Tonkin cu o slujnică și ți-a lăsat drept moștenire o droaie de nepoți... Știu că nu se mai vorbește nimic despre asta, dar vrei să trimit să ți-l aducă pe vreunul aici ?... Te asigur că ar atrage multă lume la gustările mele obișnuite... Mai avem și un văr, Raymond de Sasiniac, care cîrmuiește la Paris o întreprindere cu renume de casă cinstită... Dar nici pe el nu l-a văzut încă nimeni... Și-apoi, uitasem că mai poate fi vorba și de Xavier de Sasiniac, care, din cînd în cînd își petrece vremea vînînd, la Sologne, dacă nu mă-nșel, prepelițe înalte și blonde, în timp ce sfînta lui nevastă...

Doamna de La Guichardie avea de gînd să născocească lucruri de care nu era convinsă dar, după chipul împietrit al celui care-o asculta, înțelese că lupta începuse să-i fie prielnică și se opri, socotind că n-ar fi frumos să-și umilească prea mult adversarul.

– Ei, lăsați, lăsați, zise Sasiniac, cu tonul împăciuitor pe care și-l lua și în consiliul de administrație, cînd simțea că majoritatea se ridica împotriva lui, n-o să vă certați cu un om la a cărui naștere ați fost de față.

– Micul meu Xavier, n-am să uit niciodată că mama dumitale mi-a fost cea mai bună prietenă și nici nu-mi

trece prin minte să ne certăm... Dar mă scoți din fire cînd îmi spui că s-ar putea să-ți dezmoștenești fiul fiindcă s-a îndrăgostit de o fată încîntătoare.

– Știți foarte bine că am glumit... Și, ca să nu mai lungim lucrurile, vă mărturisesc că nu sînt eu omul care să-și nenorocească propriul copil... Numai că...

Ea-l cunoștea prea bine, încît își închipui lesne că Xavier va cere anumite înlesniri bănești în schimbul încuviințării.

– Numai că, urmă el, părerea mea ar fi că, în condițiile date, datoria soților Romilly e să sporească zestrea fetei... Ce vreți ! Contractul trebuie să cuprindă o egalitate : dacă scazi dintr-o parte, nu-ți rămîne decît să adaugi în cealaltă... Să-i dea de zestre, pe lîngă moșia Brouillac, și un capital.

– Dar oricum va moșteni totul : e singurul lor copil.

– Nu, nu ! se împotrivi Sasiniac, reluîndu-și tonul autoritar imediat ce discuția se îndepărtase de virtuțiile familiei Un „ține" valorează mai mult decît un „o să-ți dau"... Nu știi ce se poate întîmpla. Romilly poate să moară nevastă-sa poate să se mărite... Și-apoi, dumneavoastră știți foarte bine că tradiția familiei de Sasiniac e să nu dea copiilor nici o palmă de pămînt cît timp părinții sînt în viață. Le dăruim un nume, și atîta. Vă rog pe dumneavoastră să înlesniți această învoială, sfîrși el rîzînd. Am încredere că veți duce lucrurile la bun sfîrșit.

Doamna de La Guîchardie făgădui să se mai gîndească și adăugă că, în ziua căsătoriei îi va aduce ea însăși lui Colette un dar de nuntă ce va surprinde...

* * *

Peste două zile, gustarea ei obișnuită îi îngădui să-și afirme autoritatea și tăria hotărîrilor. În picioare, pe terasă,

cu evantaiul atîrnat de brîu şi cu ochelarii de mînă uitaţi pe grumaz, cu o mînă încleştată de braţul Annei de Sasiniac, iar cu cealaltă pe umărul doamnei Romilly, îi privea, pe Colette şi pe André, cum pornesc împreună spre locul unde obişnuiau să joace tenis. Cu glas ferm, puse deodată stavilă oricărei convorbiri, rostind :

— *Foarte* frumoasă pereche !

Din încuviinţarea mută a celor două mame, toată lumea pricepu că nunta era ca şi făcută şi că doamna de La Guichardie trecea pe răboj a cincizecişipatra victorie. Şi aşa era ! Singura şovăire a familiei Sasiniac era legată de faptul că André era prea tînăr şi trebuia să aştepte pînă-şi termină studiile şi serviciul militar.

XIV

LA PREYSSAC, SEARA TRECU DOmol. André, invitat la masă, i se alăturase imediat lui Gaston, într-un „cerc al bărbaților", în care se înșirau pe rînd amintiri din armată, idei generale, teoriile și doctrinele politice. Valentine tăcea iar Colette, mîndră de înțelepciunea tatălui și a viitorului bărbat, se străduia să atragă atenția lui André, mîhnită că nu era băgată în seamă. La desert Valentine încercase s-o atragă pe Colette într-o discuție, întrerupînd astfel convorbirea bărbaților cu păreri asupra invitaților de la Guichardie sau asupra nepriceperii bucătăresei.

– E grozav că avem ciuperci în toate anotimpurile, zise ea către Colette.

Dar aceasta, cu încăpățînarea-i feciorelnică, descurajă orice încercare de conversație răspunzînd monosilabic

şi rece şi urmărind pînă la capăt, cu atenţie încordată, convorbirea celor doi bărbaţi.

Ridicîndu-se de la masă, soţii Romilly propuseră să încheie seara în grădină. Peste zi fusese foarte cald dar imediat ce apusese soarele, o răcoare plăcută urcă dinspre văi.

Colette îl luă de braţ pe André şi o luară cu paşi repezi spre sicomori, în timp ce soţii, mai potoliţi, priveau în liniştе, cîmpurile înstelate. Cînd ajunseră sub copaci, André o cuprinse pe Colette cu braţul de mijloc, cu un gest obişnuit, familiar.

– Părinţii tăi sînt foarte de treabă, zise el.

– Nu-i aşa ? Tata e un om foarte inteligent.

– Da... Uneori se lasă furat de amănunte, dar ştie multe.

– Şi-apoi, continuă Colette, e totdeauna sigur pe ceea ce spune. Eu îl admir mult, însă nu pot sta de vorbă cu el aşa cum aş sta cu cineva de vîrsta mea. Simt că trebuie să fiu atentă şi să ocolesc anumite subiecte... Nu găseşti că uneori are aerul unei păsări rănite ? Oare de ce ? M-am întrebat de multe ori... Uneori îmi face impresia că ascunde ceva... Nu ţi se pare caraghios că au pus-o pe doamna de La Guichardie să mă roage să nu vorbesc niciodată despre trecutul lor ?... Din cauza asta îmi sînt atît de penibile convorbirile cu ei !

– Ceea ce nu pricep, zise André, e tăria cu care au putut să ascundă totul pe vremea copilăriei tale. În viaţa ta s-au petrecut lucruri nemaipomenite... Tu nu-ţi puteai vedea familia normandă. Cum ţi-ar putea lămuri ei acest lucru ?

– Dar nici nu caută să-l lămurească. Pe cînd eram mică, mă întrebam de ce bunica de la Pont-de-l'Eure nu dădea niciodată semn de viaţă şi nici nu-mi trimitea daruri. Am întrebat-o pe mama, la întîia împărtăşanie –

fiindcă îmi închipuiam că bunica Romilly va face un drum la Perigord cu prilejul acestui eveniment, ce mi se părea de o mare importanță – dar mama mi-a răspuns în doi peri. Nu mi s-a spus niciodată adevărul... Nu, îți repet, părinții mei sînt cei mai buni oameni din lume... dar acest mister...

– Te-ai plictisit cu ei ? întrebă André.

– Să mă plictisesc ? Nu... se iubesc mult... Trăiesc unul pentru altul și asta-i face egoiști. Mama s-a obișnuit să privească viața așa cum se desfășoară. Nu-i mai trebuie nimic nou... Însă tata, dacă ar fi putut trăi altfel, ar fi fost cineva ; a citit foarte mult ; își are părerile proprii asupra lucrurilor, dar aici, ce vrei ?... Bănuiești ce-și spun în clipa asta pe terasă ? Mama zice : „Va trebui să tăiem cîțiva sicomori ; s-au cam îndesit". Tata răspunde ; „În fața biroului Poștei de la Chardenil s-a oprit o mașină".

– De ce vorbesc așa ?

– Ca să poată spune ceva... ca să se simtă împreună. De altfel, sînt nedreaptă povestindu-ți astfel de lucruri. Am niște părinți cum rar se pot întîlni. M-au lăsat să fac ceea ce am dorit. După ce am terminat școala, tata mi a dăruit un cal... Și, în singurătatea de-aici, asta mi a fost de mare preț.

– Călăreai singură ?

– Bineînțeles. Plecam în fiecare dimineață, însoțită de doi cîini. Mă abăteam pe la casele țăranilor, care-mi povesteau întîmplări de-ale lor... Toți mă cunoșteau. În afară de asta, m-am ocupat foarte mult de fermă. Am scos pui în clocitoare artificială. Închipuiește-ți că aduceam ouăle în camera mea, ca să nu uit să le întorc. Rața din care ai mîncat era una din elevele mele... Am făcut și semănături. Nimeni nu se gîndise încă la Preyssac să cultive anghinarea. Eu am reușit... Fiindcă toate le-am în-

văţat numai din cărţi, am luat lucrurile pe încetul, am avut o mulţime de neajunsuri, dar am aflat multe şi mi-am petrecut vremea în chip neobişnuit... Preocupările mărunte dau atîta farmec vieţii, nu găseşti ?

– Presupun, răspunse el, pe gînduri, că voi săvîrşi multe greşeli, la rîndu-mi, cu agricultura mea teoretică.

– E inevitabil... Vei vedea : la ţară, adevărata greutate e aceea de a te exploata pe tine însuţi. Dacă hotărăşti să te lipseşti de arendaşi şi să faci munca la cîmp cu slugile, vitele îţi mor şi copacii încep să se usuce... Şi-apoi, ţăranul se îngrozeşte cînd aude de ceva nou... Dacă le cumperi îngrăşăminte pentru cîmp, îţi spun că or să le prăpădească vitele.

– Dar n-am să le cer părerea.

– Nu faci bine. E uimitor cîte ştiu ei din instinct. Uite, de pildă a fost cald timp de-o săptămînă şi apoi plouă o zi întreagă. Ar trebui ca pădurea să fie plină de ciuperci, dar nu găseşti nici una. În altă zi, după o răpăială de cîteva minute, copiii de la fermă se duc după ciuperci şi vin cu coşurile pline.

– Cum se explică asta ?

– E foarte ciudat : totul e legat de lumina lunii... Sau altceva : pe timp de furtună, dacă arendaşii cresc pui, se duc numaidecît şi înfig o furculiţă de argint în cuib. Ce le trece prin minte ? Nu ştie nimeni... Dar ei socotesc că numai aşa îşi apără puii... Poate că au dreptate... Trebuie să fie ceva, o raţiune ştiinţifică, asupra căreia se vor opri cercetările cîndva.

– Tu eşti ca şi tata. N-are egal cînd vrea să deslueşească lucrurile... În ziua de Înălţare, ţăranii înfăşoară trunchiurile copacilor cu funii de paie, ca să le apere cerul de gîngănii. E lucru ştiut că fac asta de o mie, de două mii de ani... Ei bine, tata a ajuns la concluzia că fac foarte bine, deoarece omizile, urcînd pe trunchiul

copacului, întîmpină o piedică și se opresc, încît, mai tîrziu, n-ai decît să desfaci funia de paie și s-o arzi, ca să nimicești cuiburile de omizi. E de necrezut, nu-i așa ?

– Sînteți dibaci, tu și tatăl tău... Ai să-mi fii de mare folos la Breuilh... Nu e glumă să ai lîngă tine un agricultor priceput.

– O să lucrăm bine amîndoi !

– Nu te îngrozește gîndul că va trebui să trăiești la țară ?

– Mai întîi, lîngă tine, nimic nu mă îngrozește și am dorit întotdeauna să-mi petrec viața la Perigord... Și-apoi, părinții tăi îmi sînt dragi. Doamna de La Guichardie mi-a arătat o fotografie a mamei tale, de la căsătorie. Era tare frumoasă... E frumoasă și acum... Mă văd însă silită să-i vorbesc ca unei fetițe... Oh, asta-mi aduce aminte că noaptea trecută am avut un vis groaznic... Tatăl tău era în grădina de la Breuilh. Deodată intră un bărbat cu pălărie înaltă, un fel de director de școală, urmat de trei sute de copii care încep să smulgă fragii din livadă... Furia tatălui tău m-a trezit.

Începu să rîdă și André o sărută. De pe terasă, soții Romilly auziră hohotele de rîs ale celor doi.

– Cum mai rîd ! zise Gaston. Despre ce-or fi vorbind ?

– Despre ce vrei să vorbească doi tineri, dacă nu despre dragoste ? Își fac planuri de viitor, se strîng în brațe... asta e tot.

– Ai dreptate, dar mă simt cam mîhnit cînd observ că fata noastră e mult mai serioasă și tăcută cu noi, pe cînd în tovărășia altora rîde în hohote.

– Poate că o plictisim, răspunse Valentine.

– Crezi ? Tu te plictisești lîngă mine ?

– Ce întrebare !

– Și nu te întristează gîndul că vom rămîne singuri ?

– Dimpotrivă. Îţi fac o mărturisire : o ador pe Colette dar mă simt mulţumită că nu pleacă din casă, din moment ce va trăi lîngă noi şi n-avem s-o pierdem.

– Cum poţi să spui asta ?

Tăcură un răstimp. Pe cîmp, doi cîini din satele vecine lătrau la lună.

– Ah ! Era să uit, dragul meu. Am primit azi o scrisoare de la Louis Goutran... Îl ştii, e unul dintre copiii Margueritei Henri. Îmi dă de veste că cel mai mare dintre cei şapte copii ai lui se liberează din armată şi ar vrea să-i facă un rost. A găsit, lîngă Sorlat, o mică tipografie, şi-ar avea nevoie de bani. Ne întreabă dacă-l putem ajuta.

– Cît ? întrebă Gaston.

– Treizeci de mii de franci.

– A, nu, zise el. Mi s-a cam acrit de aceşti Goutran. Merg prea departe. Nu pot s-arunc treizeci de mii de franci pe fereastră acum în preajma căsătoriei lui Colette.

– Dar eu nu-ţi cer să le dai banii... Ţi-am spus asta ca să ştii. Le voi răspunde, că, deocamdată, nu-i putem ajuta.

– Se auziră paşii tinerilor. Deodată o lumină puternilă inundă terasa.

– Vezi, André ? zise Gaston... O maşină s-a oprit în faţa biroului de poştă din Chardenil. Farurile luminează de-acolo drept peste Preyssac...

Colette, care-l ţinea de braţ pe André, îl strînse mai tare. Apoi tăcură toţi patru. Ce-ar fi putut să-şi mai spună ? Tinerii se gîndeau că viaţa lor avea să se scurgă domoală, în singurătatea de la ţară, Gaston se gîndea la plăcuta monotonie a celor zece ani, pe care îi petrecuseră aici. Ştia că peste cîteva clipe, cu puţin înainte de ora zece, avea să treacă peste copaci o bufniţă mare, întor-

cîndu-se de la vînătoarea nocturnă. Cel mai mare neajuns al vieții lui, nașterea lui Colette, se schimbase acum în farmec prin ivirea între ai săi a acestui flăcău frumos. O luă de braț pe Valentine, care, la rîndu-i, îl strînse cu dragoste.

XV

LA SFÎRŞITUL LUI SEPTEMBRIE, familia Sasiniac plecă de la țară. Se înțeleseseră ca părinții lui Colette s-o însoțească la Paris de Crăciun iar André să petreacă vacanța de Paşti la Breuilh.

Luna octombrie fu nespus de plăcută. Colette făcu multe plimbări împreună cu tatăl ei, pe jos, prin pădure. În noiembrie se lăsă gerul şi crizantemele începură să se ofilească. Pe la mijlocul lunii, aproape de prînz, în timp ce Gaston Romilly se pregătea să-şi ducă fata la Perigneux, unde lua lecții de desen, Valentine o chemă la telefon pe doamna de La Guichardie şi-o întrebă dacă putea s-o viziteze în aceeaşi după-amiază.

– Pe la cinci aştept vizita lui Pierre Marcenot. Te-ar deranja dacă ar fi şi el de faţă ?

– A, dacă-mi îngăduiți, aş veni pe la trei... în sfîrşit imediat după prînz. Nu vă deranjez ?

– Deloc... De altfel, am să-l rog pe Marcenot să vină mîine. Pentru el e acelaşi lucru. Vom putea sta de vorbă singure, aşa cum doreşti.

– Vă mulţumesc şi-mi cer iertare, dar am mare nevoie de sfatul dumneavoastră, cum n-am avut încă pînă astăzi.

Stăruinţa şi amărăciunea pe care i le bănui în g'as stîrniră şi mai mult curiozitatea bătrînei doamne. Se întreba ce-ar mai fi fost în stare să tulbure liniştea vecinilor ei.

– Curioşi oameni, aceşti Romilly... Binevoitori, cumsecade, dar curioşi. Cu astfel de gînduri, îşi pregăti planul de atac. Cu mult înainte de ora hotărîtă, aşezată pe tronul ei gotic citind anunţurile din ziare fără să fie atentă la ce citea, îşi aştepta musafirul.

Cînd Valentine intră, din înfăţişarea ei tulburată, gazda înţelese că nu se înşelase bănuind că urma să audă ceva cu totul neobişnuit.

– Ce s-a întîmplat, Valentine ? întrebă ea. Nu te mai recunosc. S-a întîmplat ceva cu tinerii ?

– Oh, nu, răspunse Valentine, aşezîndu-se alături de bătrîna ei prietenă, pe un fotoliu scund. Nu e vorba de măritişul lui Colette, ci de Gaston şi de mine.

– Iar ? strigă cu deznădejde doamna de La Guichardie. Iar ? Sper că n-ai venit să-mi spui că nu eşti cununată cu el.

Cu toată tulburarea, Valentine nu se putu abţine să zîmbească.

– Nu, în această privinţă nu mai puteţi afla nimic nou... Dar, ca să mă puteţi înţelege şi ca să vă pot urma sfatul, e nevoie să-mi ascultaţi o lungă poveste în care e vorba de amîndoi. E o amintire de demult, pe care aproape că o şi uitasem şi pe care n-aţi fi aflat-o niciodată, dacă n-ar fi intervenit întîmplarea de azi.

Oftă din adîncul inimii, cuprinse cu ochii nemărginirea cîmpiilor din jurul castelului Guichardie și reluă :

– Azi de dimineață, notarul din Chardenil, domnul Passaga, a cerut să-mi vorbească . . .

Se opri.

– Nu, nu așa trebuie să încep . . . V-am mai povestit despre copilăria mea și despre împrejurările în care am ajuns la Paris . . . Sînt însă amănunte pe care nu le știți... La moartea mamei am rămas singură, fără alt sprijin decît unchiul Vincent, care m-a primit de milă în casa lui. El frecventa un mare atelier de croitorie al lui Rosie. Îi fusese folositor acestei femei, destul de neprietenoasă și știuse s-o măgulească, devenind mîna ei dreaptă. Prin urmare, nu i-a fost greu s-o determine să mă accepte în atelierul ei. Ați cunoscut-o pe doamna Rosie ?

– Da. La ea mi-am făcut cele dintîi rochii. Oh, sînt mai bine de treizeci de ani de atunci dar îmi aduc bine aminte de ea . . . Era o femeie frumoasă, cu tonul aspru, care se purta rău cu lucrătoarele.

– Da, se vede că ați cunoscut-o bine. Rosie era fata unui hangiu din Correze și fusese adusă la Paris de un bancher. Foarte ambițioasă și, de altfel, foarte serioasă, îi ceruse prietenului ei s-o ajute să-și deschidă atelierul de croitorie din strada Croix des Petits-Champ. Nu era o croitoreasă pricepută, era chiar mai slabă decît mine în privința desenului. Avea însă darul de a ghici gusturile femeilor. Era pe vremea rochiilor largi, cu mîneci lungi și trenă. Rosie a inventat rochiile pe talie cu bluze scurte și fuste cu trenă.

– Doamne ! oftă gazda.

Valentine reluă :

– Eu aveam gust și o anumită tehnică în desen, dar asta nu ajunge pentru a reuși. Am stat la ea mai mult de

șase ani, dar n-am fost părtașă la cîștig decît în ultimii doi. În acești doi ani am învățat ce trebuia să învăț.

Era neobosită. Cînd croia, ne ținea pe toate în salon pînă seara la zece dar niciuneia nu i-ar fi trecut prin cap să se plîngă de asta. La ora mesei, trimitea să ni se aducă mîncarea de la un birt din Avenue de l'Opera. Ducea o viață foarte „burgheză". Avusese puțini amanți, pe care și-i alesese, nu din pasiune, ci fiindcă aduceau capitaluri mari și sporeau veniturile atelierului. Am auzit-o într-o zi spunîndu-i unchiului meu că avea altceva mai bun de făcut decît să-și piardă vremea cu dragostea. Mă temeam de Rosie, fiindcă, la mînie, nu-și mai dădea seama de nimic și nu admitea nici cea mai mică împotrivire ; cu toate astea, o admiram.

Îmi aduc aminte cu plăcere de ocaziile cînd trebuia să probeze cîte-o rochie la care ținea mult. Lucrătoarea stătea în genunchi, îngrozită așteptînd verdictul și însăși clienta devenea un lucru oarecare, pe care Rosie îl învîrtea cu voia. „Biată copilă, striga ea către lucrătoare, de cîte ori să-ți spun că nu știi să te ții de model ? Vezi că din pricina cusăturilor s-a lărgit spatele și n-a mai rămas nimic din tăietura făcută de mine ? Trimite s-o cheme pe femeia care lucrează pentru baroana Choin... Am să-i explic eu ce trebuie să facă... Dumneata nu ești bună de nimic".

Valentine, oftă ușor, apoi continuă :

– Vă rog să vă închipuiți, dacă puteți, deznădejdea unei fetițe de șaisprezece ani, crescută cu asprime, dornică să rămînă cinstită și aruncată de întîmplare într-o lume în care ideile morale cu care fusese obișnuită n-aveau ce căuta. Pildele pe care le aveam sub ochi erau acelea ale manechinelor, fete în cea mai mare parte cumsecade, voioase și lipsite de răutate, dar care nu putea să mănînce și să trăiască decît dacă aveau protectori. Faptul

că aveau un singur amant, pe care nu-l schimbau prea des, era o adevărată dovadă de virtute... Cum să le învinuiești ? Cîștigau trei sute de franci pe lună, din care se îmbrăcau, își cumpărau ciorapi de mătase. Locuiau departe și aveau nevoie de bani și pentru tramvai și trăsură. De altfel, își vedea fiecare de treburile ei și vă încredințez că unchiul Vincent s-ar fi supărat dacă vreuna s-ar fi arătat sălbatică atunci cînd vreun client al casei le-ar fi invitat le restaurant. Mă sfătuia și pe mine să mă port cît mai frumos cu bărbații : „Nu-ți cer nimic care să te înjosească, nimic cu neputință de acceptat... Nu ceda, apără-te, dar cu blîndețe și tact".

– Și dumneata primeai ?

– Nu, dar de multe ori îmi părea rău că n-o făcusem. O masă la un restaurant sau un loc la teatru erau pentru mine o așa de rară bucurie... Mama mă învățase că nu poți izbuti decît prin muncă și deodată băgam de seamă că în viața reală, pentru o femeie munca nu e aproape adevărata cale spre reușită. E aspră această ucenicie a vieții. Te stăpînește din capul locului un sentiment de nedreptate și de neputință...

Valentine se opri un răstimp. Se înnopta.

– Cel mai de seamă om de afaceri al Casei Rosie era un industriaș din Lyon – Martin Bussière.

– Mi se pare că l-am cunoscut, o întrerupse gazda. Era agent de schimb... Locuia în strada Eylan...

– Era fratele lui, Paul... Al nostru, Adrien Martin Bussière trăia la Lyon cu nevasta și cei doi copii. Intrase în legături de afaceri cu Rosie, căreia îi vindea mătăsuri și de la care învățase multe în privința croitoriei. Lui trebuia să i se dea de veste, cu cîteva luni înainte, ce fel de țesături aveau să fie la modă. Asta îi îngăduia să-și informeze magazinele cele mai mari, ca să pregătească la timp colecțiile. Devenisem una dintre cele mai bune lu-

crătoare și Rosie m-a dat în seama lui Martin Bussière, căruia a trebuit să-i fac desene, care s-au bucurat de succes. În 1906 avea patruzeci de ani, era simpatic, curtenitor și bun. Nu era un bărbat frumos... Chel, sprinten, cărunt la tîmple, cu trăsături fine, cu glasul blînd, avea mult farmec. Cum să vă explic ce a urmat? Aș putea să spun că-l iubeam și afirmația nu e cu totul inexactă. Aveai de ce să-l iubești: Liniștea lui, gesturile lenețe aveau ceva atrăgător. La început am avut pentru el un mare respect. De altfel, se purta cu mine cum nu se putea mai bine. Astfel că am rămas înmărmurită cînd, într-o zi, pe cînd mă aflam doar cu el în birou și cercetam împreună stofele întinse pe masă, i-am simțit brațul în jurul umerilor. Gestul a fost atît de firesc, încît am socotit că ar fi fost o prostie să mă împotrivesc. Din ziua aceea, de cîte ori ne întîlneam, devenea și mai prietenos cu mine... V-am spus că unchiul Vincent era gelos pe mine din cauza lui Rosie, care bănuia că voiam să-i fur meseria și apoi s-o concurez. Mă dojenea că-l compromit în fața patroanei și-ar fi dorit să plec, cu toate că nu îndrăznea să mă gonească.

Neamul Gontran a fost, în astfel de cazuri, cel mai aspru judecător. Unchiul meu era însă prea șiret ca să mă atace pe față și, de cîte ori Rosie se năpustea asupra mea, el se arăta și mai înverșunat, ca să nu creadă ea că mi-ar ține parte... Martin Bussière, care venea în fiecare săptămînă, fu martor de cîteva ori la astfel de scene. Într-o zi îmi spuse că voia să-mi vorbească și-mi ceru să-l vizitez la hotelul unde locuia. Nu știam ce să fac... Mă simțeam amenințată, chinuită, fără prieteni. În ochii mei, el întruchipa puterea. M-am dus să-l văd.

XVI

VALENTINE RĂMASE PE GÎNDURI cîteva clipe și doamna de La Guichardie, cu un gest ce nu-i era în obicei, se aplecă și mîngîie părul femeii pe care-o asculta cu luare-aminte.

– Unde am rămas ? reluă aceasta. A, da, m-am dus să-l văd la hotel. V-am spus că era însurat. O cunoșteam pe nevastă-sa ; se îmbrăca la Rósie. Era înaltă, peste măsură de grasă, mai în vîrstă decît el. El o aprecia pentru devotamentul cu care crescuse copiii și pentru zestrea pe care o adusese - fabrica de la Lyon, unde el fusese, la început, inginer. Negăsind în căsnicia lui o viață senzuală, rîvnea s-o găsească aiurea, dorind, în același timp, ca totul să rămînă secret, să nu schimbe nimic în viața lui. socială. Această discreție îmi slăbea și mai mult tăria de a mă împotrivi, fiindcă eram curată, cinstită dar și prevăzătoare. Țineam, ca și el „să fiu respectată". Îmi propuse

să mă întreţină, să deschidă pentru mine un nou atelier de croitorie. La început am refuzat net dar el era stăruitor. Mă domoli făcîndu-mă să înţeleg că nu-mi dădea atelierul de-a gata, ci mă ajuta numai, fiindcă avea încredere în gustul meu şi că nădăjduia ca afacerea să ne aducă venituri mari, atît mie, cît şi lui... Am devenit amanta lui... Nu l-am însoţit niciodată într-un restaurant sau la teatru. Faţă de Rosie se prefăcuse mirat de plecarea mea şi căuta să-şi arate părerea de rău. Actul prin care era asociatul Casei Valentine era un act nelegalizat, necunoscut de nimeni. Venea de două ori pe săptămînă şi mînca la mine. Duceam viaţa unei tinere femei ce locuia la Paris şi al cărui bărbat avea fabrică în provincie.

„V-am povestit în dese rînduri succesele atelierului meu. M-a surprins şi pe mine repeziciunea cu care avansam. Asupra modei aveam cîteva idei simple. Pe vremea cînd lucram la Rosie, nu mă îmbrăcam decît în stofe uşoare şi în flanel. N-am făcut altceva decît să propun cumpărătoarelor mele ceea ce mi se părea mai plăcut pentru mine, schimbînd uşor croiala şi mai cu seamă stofele. În urma sfaturilor mele, Martin Bussière fu printre primii care ţesură jerseul de mătase. Curînd nu mai pridideа cu lucrul, deoarece comenzile se ţineau lanţ. Uneori îmi spunea rîzînd că eu îl îmbogăţesc pe el, nu el pe mine. Acest prim an de independenţă n-a fost nefericit pentru mine. Aveam mult de lucru. Peste zi, clientele îmi luau tot timpul, astfel că trebuia să-mi petrec şi o parte din noapte desenînd modele şi potrivindu-le pe manechine.

„Nu eram nefericită cu Martin Bussière şi n-aveam motiv să mă plîng de el. Dar ştiţi şi dumneavoastră că acordul fizic contează mult între femeie şi bărbat, cel puţin în anii tinereţii. Martin era un amant destul de bun ca să trezească senzualitatea unei tinere femei, nu să i-o satisfacă... Pe de altă parte, mă durea că ascunde cu

atîta grijă legătura noastră, că nu risca nimic, nici măcar o invitație la un han de țară. NU l atît iarna cît și vara, se ivea în apartamentul pe care mi-l închiriase în strada Deuxours, totdeauna bine îmbrăcat, voios, cu gesturi calculate, dar lipsit cu desăvîrșire de inimă. În sfîrșit, începusem să mă gîndesc c-ar fi timpul să rup legătura cu el, întrucît nu păream să fiu mai mult în viața lui decît o ființă de care se putea lipsi lesne, jertfită unor făpturi superioare, nevăzute și sacre : nevasta și copiii lui.

„Prin 1909, situația deveni și mai neplăcută prin faptul că prin nu știu ce mijloace, Rosie ne descoperise legătura. Fusese furioasă la plecarea mea, din pricina succeselor mele. Multe dintre cliente o părăsiseră și veniseră la mine, întrucît tehnica era aceiași iar prețurile mele, mult mai scăzute. Asta însemna pentru ea nu numai o primejdie bănească, ci și o adîncă rană în amorul propriu. Cînd mi-am deschis atelierul, a căutat să afle cu ai cui bani am făcut-o ; taina lui Martin Bussière era însă bine păstrată și nu-i fusese cu putință să descopere ceva. Mai tîrziu află totul. Cum ? N-am știut niciodată în chip lămurit. La scurt timp după plecarea mea l-a alungat și pe unchiul Vincent, în care nu mai vedea decît o rudă a rivalei. Toate astea le-am aflat chiar de la ei, care a venit să mă dojenească cu asprime și să-mi pretindă, în compensație, să-l iau în întreprinderea mea.

„Poate c-ar fi fost mai bine să-l fi primit, cu toate că nu-l puteam suferi. Știindu-l flecar și curios, mă temeam c-ar fi pentru Martin un martor supărător și l-am îndepărtat sub pretextul că afacerile mele nu-mi îngăduiau să-l plătesc după cum merită. Făcusem o mare greșeală, fiindcă, din ziua aceea, unchiul mi-a devenit cel mai mare dușman. Țesea tot felul de intrigi în jurul meu, mi-a scos din minți „premiera", la care țineam foarte mult, căuta

să mă ponegrească în fața furnizorilor. Bănuise oare legătura mea cu Martin ? Poate. Oricum, doamna Martin Bussière primi la Lyon mai multe scrisori anonime în care i se arăta rolul pe care-l jucam în viața soțului ei. Ea-i făcu scene repetate. În scurtă vreme îmi dădui seama că ar fi vrut să mă părăsească.

„În momentul acela, unul dintre furnizorii mei, Georges Delandre, mi-l aduse la atelier din întîmplare, pe Gaston Romilly. Îl știți cît e de simplu și de simpatic. Am lucrat de cîteva ori împreună ; ne-am gîndit să-mi facă la fabrica lui cîteva țesături la care mă gîndeam de mult. Asta ne-a dat prilejul să ne vedem des. Aveam aceleași gusturi, același ritm de viață. Îmi spuse că venea săptămînal la Paris, că era singur și mă invită să mîncăm împreună la restaurant și să mergem la teatru. Cum sihăstria impusă de Martin mă obosise, am primit.

„Curînd, Gaston s-a îndrăgostit nebunește de mine. Era atît de sentimental, de naiv și de blînd pe cît era de precaut Martin. Mă cunoștea doar de două săptămîni și voia să mă ia de nevastă, fără să-mi ascundă cît de greu urma să fie, din cauza prejudecăților alor lui. Ce să vă spun ? Datorită lui am cunoscut, în sfîrșit, mulțumirea de a fi admirată și încă ceva în plus : sentimentul că era mai puternic decît mine și mai slab în același timp. Îl iubeam și atunci cînd, în timpul verii, mi-a propus cu multă sfială să-l întovărășesc la Veneția, n-am șovăit cîtuși de puțin. Totuși credeam că, dîndu-mă lui, voi pierde pentru totdeauna norocul de a-l lua de bărbat.

XVII

VALENTINE ȘI ÎNĂLȚĂ PRIVIREA spre doamna de La Guichardie.

– Vă cer iertare, povestea mea e mai lungă decît aș fi crezut. Nu-l mai așteptați pe domnul Marcenot ?

– Nu, i-am spus să nu vină și te-ascult cu cea mai mare atenție. Continuă ! Prin urmare, n-ai fost amanta lui Gaston înainte de călătoria în Italia ?

– Am devenit amanta lui la Veneția... și-a fost cu totul altceva decît știam eu. Pe Martin îl îngăduiam. De astă dată m-am dăruit cu bucurie, cu dragoste și m-am simțit fericită, dar și îngrijorată. Găsisem bărbatul pe care puteam să-l iubesc toată viața. Dar ce avea să urmeze ? Gaston vorbea de căsătorie, de viitor, de copii. Eu, care devenisem sceptică, vedeam în cuvintele lui dovada iubirii sincere, nu un angajament serios. Delandre îmi vorbise mult despre familia Romilly ; prin urmare, nu mă pu-

team aştepta la nimic bun. Oricum, nu mă gîndeam la viitor ; prezentul îmi aducea un strop de fericire, cel dintîi din viaţa mea, şi nu voiam să-l pierd.

„La întoarcerea din Italia, încîntat de tainele ce apăruseră în viaţa mea, ca şi de relativa mea libertate, Martin s-a apropiat şi mai mult de mine. Am făcut rău că nu l-am părăsit, de vreme ce iubeam un alt bărbat. Dar lui îi datoram totul, îl respectam, îi eram recunoscătoare. Acum înţeleg că slăbiciunea mea a fost o greşeală de neiertat şi adevărata pricină a dezastrului care mă sileşte să vă povestesc toate astea.

„M-am întors din Italia, în mai. În iunie, pentru întîia oară de cînd îl cunoşteam, Martin m-a rugat să-l însoţesc în Anglia. Cînd m-am întors, în iulie, am constatat că eram însărcinată. Asta m-a îngrozit. Nu mă speria gîndul de a avea un copil, ci momentul nepotrivit în care apărea – în clipa în care mă pregăteam să pornesc pe o cale nouă. Eram sigură că Martin era tatăl. I-am şi vorbit despre asta ; reacţia lui mi-a displăcut şi m-a durut : mi-a părut laş. Nu se îndaia de faptul că al lui era copilul, dar îmi mărturisi teama că soţia lui ne-ar putea face mult rău dacă ar afla şi-mi ceru mai multă discreţie ca oricînd. A adăugat că n-avea să ne lipsească nimic, nici mie, nici copilului. Oricum, numele lui nu trebuia să fie rostit, pentru a nu-i periclita statutul de om politic. Într-un moment de cumpănă pentru mine, nu se gîndea decît la el. Cînd m-a părăsit, m-am simţit deznădăjduită.

„Gaston urma să vină la sfîrşitul săptămînii. Îi vorbisem despre călătoria în Anglia, spunînd că plecam singură, ca să cumpăr cîteva bucăţi de stofă scoţiană. Îmi făgăduisem ca la întoarcere, să-i mărturisesc legătura mea cu Martin, despre care el nu ştia nimic. Printr-o frază pripită şi neîndemînatică, m-am dat de gol că eram însărcinată. El s-a arătat atît de bucuros şi-atît de încrezător, încît

convingerea mea a alunecat pe o cale cu totul opusă aceleia pe care hotărîsem să merg. Ar fi trebuit să spun adevărul, dar n-am mai avut curaj. Încredințat că avea să fie tată, îmi făgădui să recunoască imediat copilul, așteptînd momentul cînd ne puteam căsători.

„Vă rog să credeți că nici o clipă nu mi-a trecut prin minte să-l amăgesc pe bărbatul pe care-l iubeam și-l stimam. Am vrut să-i mărturisesc, dar convingerea lui grăbită nu mi-a lăsat timp s-o fac.. Și-apoi, întrezărind o viață de liniște și fericire alături de el, judecata deveni complicea dorințe'or mele. În timpul sarcinii tot încercam să mă autosugestionez că purtam copilul bărbatului pe care-l iubeam. Mă sileam chiar să constrîng natura. Auzisem că imaginile ce-o înconjoară pe o femeie în timpul sarcinii pot înrîuri asupra înfățișării copilului ; de aceea împodobisem pereții camerei cu portretele lui Gaston. Îi cerusem o fotografie de pe cînd era de-o șchioapă și o priveam zi și noapte.

„Romilly rămase lîngă patul meu în timpul nașterii, neliniștit și devotat și recunoscu copilul, luînd ca martori pe doctor și pe unul dintre frații Delandre. Martin Bussière îmi arăta o grijă anonimă cu flori lipsite de vreun cuvînt, dar ferindu-se să se arate ori să-și recunoască propriul copil. Veni să mă vadă, în mare taină, aducînd rufăria necesară fetiței, o jucărie de argint și o cuvertură de hermină. L-am primit cu răceală, spunîndu-i că mi-am rînduit altfel viața și cerîndu-i să caute să nu ne mai întîlnim. Mi-a părut în același timp îngrozit și ușurat. Mi-a cerut să vadă fetița și, înduioșat, mi-a spus că mă puteam bizui pe sprijinul lui. Singura mea dorință era să nu-i mai datorez nimic lui Martin și să-i fiu credincioasă lui Romilly.

„Din clipa aceea, Martin a dispărut din viața mea. Mai tîrziu, după ce mi-am vîndut casa, i-am trimis un cec care reprezenta suma împrumutată cu nouă ani în urmă, plus

dobînda legală. Mi-a răspuns printr-o scrisoare încurcată și mi-a înapoiat cecul. A primit banii numai atunci cînd i-am explicat că avem de gînd să mă mărit cu Romilly și trebuia să am o situație limpede.

„Mai tîrziu am aflat că banii i-au fost încredințați unchiului Vincent. N-am vrut să-l revăd. Tot ce s-a întîmplat atunci nu-mi inspiră decît rușine și dezgust.

XVIII

„VIAȚA MEA SE LEGA TOT MAI strîns de aceea a lui Gaston. Se purta cu mine ca un soț, mă prezenta prietenilor și urmărea cu dragoste nemărginită creșterea fetiței. Colette îl iubea mult pe Gaston. Îmi vine să cred că-l iubea chiar mai mult decît pe mine. Cînd a făcut primii pași, spre el a dat fuga cu toată însuflețirea. Vă puteți închipui amestecul de fericire și de îngrijorare cu care le vedeam alături pe aceste două ființe. Doream cu patimă să-i semene. Am petrecut ceasuri întregi lîngă leagăn, căutînd să regăsesc culoarea ochilor, arcuirea buzelor și bogăția de aur a părului. Dar, pe măsură ce creștea, Colette semăna tot mai mult cu Martin ... Iată suferințele pe care le-am îndurat timp de zece ani, cu atît mai crude, cu cît nu le puteam împărtăși nimănui.

„V-am povestit deja în ce fel m-am cununat în timpul războiului, în fuga unei scurte permisii a lui Gaston. Din

clipa aceea ar fi trebuit să-i mărturisesc tot, dar n-am avut curaj. Legătura dintre bărbatul meu și fetiță devenise și mai puternică. Mi s-a părut că mărturisirea ar fi fost zadarnică și crudă. Un preot căruia i-am cerut sfatul mi-a spus același lucru. Nu-mi rămînea decît să-mi uit trecutul, dacă mă simțeam în stare.

„Începînd din 1919 ne-am mutat aici, unde nimeni nu cunoștea povestea noastră. De multe ori în acești ani m-am întrebat dacă această poveste a fost sau nu adevărată. La urma urmei, ce-a fost Martin Bussière? O fantomă, amintirea unui vis. Nu-mi mai era teamă, ca la Paris, că l-aș putea întîlni. Poate v-ați mirat că ieșeam atît de rar din casă; locuința era pentru mine un adăpost sigur. Nu v-aș putea descrie exact impresia de curățenie care m-a întîmpinat la Preyssac, fericirea care m-a învăluit la gîndul că mă aflam departe de toți bărbații, de toate femeile geloase care m-au urmărit cu înverșunarea lor atîta vreme. La Paris cunoscusem viața de afaceri, lupta zadarnică cu timpul, fără alt gînd decît de a-i înlătura pe alții. Trăiserm printre strigătele vînzătoarelor, nemulțumirile clientelor și neodihnitul țîrîit al telefonului. La Preyssac regăseam munca plină de înțelepciune și anotimpurile ce-mi aminteau de copilărie. Îmi plăcea monotonia plimbărilor de dimineață pe aceeași alee străjuită de castani, și serile de vară petrecute pe terasă, între bărbatul meu și fata mea. Eram, în sfîrșit, fericită. Ce-aș mai fi putut căuta aiurea?

„Foarte rar, cîte o întîmplare neînsemnată îmi mai răscolea suferința, după cum o zi frumoasă trezește o clipă punctul nevralgic pe care-l credeai amorțit. Un gest al fetei mele mă făcea să sufăr, fără ca ea să știe. Obiceiul ei de a sta cu bărbia în palmă și cu cotul sprijinit de genunchi era gestul obișnuit al lui Martin, ca și tonul ho-

tărît și nu știu ce accent străin cu care pronunța uneori cuvintele. Dar toate astea erau trecătoare. Colette era a mea iar Gaston, îndeajuns de fericit și el, se înțelegea din ce în ce mai bine cu ea. Cînd o vedea călare, nu mai știa unde îi era capul de mîndrie. Îmi aduc aminte că, pe vremea cînd îi dădea lecții de matematică, îmi vorbea la nesfîrșit de inteligența ei ascuțită „o inteligență bărbătească", așa cum obișnuia să-mi spună. Uneori eram chiar geloasă pe înțelegerea lor desăvîrșită.

„În liniștea acestor ani de fericire, trecutul s-a ridicat de două ori în ochii mei, posomorît, amenințător. Știți că pînă anul trecut Colette își lucra rochiile la Perigneaux, după modelele făcute de mine. Într-o zi, ducîndu-se la croitoreasă să-și comande o rochie pe care urma s-o îmbrace la nunta lui Montal, s-a întors cu cîteva mostre.

– Nu m-am putut hotărî, îmi spuse ... Ți-am adus două petice să le vezi ... Unul e de la Rodier, celălalt de la Martin Bussière. Ultimul îmi place mai mult din pricina combinației de culori dar mă tem să nu-ți pară desenul prea mare ...

„Nu vă puteți închipui cît m-au răscolit cuvintele ei. Mi s-a părut că rostise numele lui Martin cu o intonație înadins exagerată și că, rostindu-l mă privise țintă. Gaston era de față ... Aveam impresia că-i tremurau buzele... Cum poate închipuirea să răstălmăcească totul ! Colette și Gaston nu visau nimic din gîndurile ascunse pe care li le atribuiam. Am privit îndelung cele două eșantioane, ca să-mi pot regăsi glasul obișnuit ...

– Stofa lui Martin Bussière e o bătaie de joc, spusei în cele din urmă, cu patimă ... Nu-ți dau voie să porți oroarea asta !

„Colette păru uimită de asprimea cuvintelor mele.

– Dar, mamă, nici n-am comandat-o ... Îți cer numai sfatul ...

– Rochia asta ar prinde-o de minune, rosti cu blîndețe Gaston ... Las-o să facă ce vrea.

„Atunci de teamă să nu mă dau de gol, am stăruit, înadins, să nu-și facă rochie dintr-o astfel de stofă. Poate că această scenă să fi lăsat în mintea lor impresia unei zăpăceli dublate de cea mai neașteptată nedreptate.

„În săptămîna următoare am petrecut nopți de coșmar, repetîndu-mi necontenit vorbele lui Colette și clădind, pe o coincidență atît de șubredă, ipoteze cumplite. Crescută la Preyssac, era cu neputință să fi aflat ceva în legătură cu viața mea dinaintea războiului. Cine-ar fi putut să cunoască această poveste ? Nimeni. Doar moașa poate că auzise prin crăpătura ușii ultima mea discuție cu Martin. La rîndu-i, stătuse poate de vorbă cu bucătăreasa. Dar aceasta, pe care-o dădusem de mult afară, nu cumva era din Perigord ? Cine altul să mai fi știut ? Doamna Fermat, premiera mea, căruia îi făcusem unele destăinuiri nesocotite într-o clipă de amărăciune ? Însă ea era o femeie cumsecade, din partea căreia nu m-aș fi așteptat la nimic urît. Unchiul Vincent ? Colette nici nu-l cunoștea. Timp de cîteva zile am trăit asemeni ucigașilor care au crezut vreme îndelungată că faptele lor n-au lăsat nici o urmă și care se trezesc în cele din urmă suspectați de o rețea mare de agenți necunoscuți și demascați.

„Dacă ar fi aflat ceva, Colette m-ar fi întrebat pînă acum ... Și totuși, cine știe ? Ea e o fire ascunsă ... Nu-i poți ghici niciodată gîndurile.

„A doua întîmplare, mult mai apropiată de realitate, s-a desfășurat la moartea socrului meu, Deodat Romilly. Gaston plecase la Paris, să se întîlnească cu frații lui și să pună în rînduială cîteva detalii legate de moștenire. Eu

şi Colette trebuia să-l luăm cu maşina peste două zile. Ne-am oprit să mîncăm la Argentou-sur-Creuse, într-un mic han de la marginea drumului. Cînd am intrat în sală, m-am pomenit faţă-n faţă cu un bătrîn dărîmat, elegant însă, care era gata de plecare. M-a salutat foarte ceremonios : A trebuit să fac un efort ca să-l recunosc : era Martin Bussière. Am simţit că mi se face rău şi-am vrut să plec dar mi-am dat seama că ar fi o nesocotinţă ce ar da de bănuit lui Colette şi şoferului. De altfel, în aceeaşi clipă Martin se afla lîngă mine.

– Bună ziua, doamnă I mi-a spus.

Apoi, privind lung spre Colette, a întrebat :

– Domnişoara e fiica dumneavoastră ? Ah, cît de mult vă seamănă.

Am simţit că mă înăbuş. Dacă cineva i-ar fi văzut alături, ar fi observat numaidecît legătura de sînge. Profilurile amîndurora au rămas o clipă unul lîngă altul şi-atunci mi s-a părut, privind obrazul fraged al fiicei mele, c-o văd îmbătrînită, aşa cum avea să fie cîndva, asemeni omului prăbuşit de-alături. El mi-a ghicit tulburarea şi a vorbit mult, ca să mă ajute. Mi-a spus că i-au murit amîndoi copiii în război. Nu ştiam acest lucru. M-am simţit tare mîhnită. A adăugat că nevasta îi murise cu un an în urmă şi-acum era singur.

„Am observat că pentru Colette această convorbire era un prilej de plictiseală. În picioare lîngă noi, birtaşul nerăbdător şi el, aştepta comanda.

M-am grăbit să descurc lucrurile :

– Vă cer iertare . . . Sîntem silite să luăm o gustare în fugă. Mai avem de mers încă trei sute de kilometri.

– Eu şi mai mult, zise el. Trebuie să fac o cură la Dax . . . Ei bine, la revedere . . . Sînt fericit că v-am întîlnit şi că v-am putut cunoaşte încîntătoarea fiică.

„Mi-a sărutat mîna, a făcut un mic semn din cap către Colette și a ieșit din sală fără a mai întoarce capul. I-am rămas recunoscătoare pentru asta.

– Cine e ? m-a întrebat Colette.

– Un prieten vechi. Știi, unul dintre atîția pe care-i întîlnești și al căror nume nu ești în stare să ți-l aduci aminte.

XIX

„ACEASTĂ ÎNTÎLNIRE M-A TULburat profund. Cînd am ajuns la Paris și Gaston a luat-o în brațe pe Colette, ascultîndu-i ca de obicei cu admirație părintească, povestirea drumului pe care-l făcusem împreună, m-am gîndit iarăși că greșisem nemărturisindu-i adevărul și că aveam să fiu crunt pedepsită într-o zi. În ce fel ? N-aveam cum să știu. Dar timp de optsprezece ani am trăit numai cu gîndul că mă va ajunge răzbunarea soartei. Și nu m-am înșelat... Astăzi m-a ajuns...

„De dimineață am primit un telefon de la notarul din Chardenil, domnul Passaga. Părea destul de stînjenit ; m-a rugat să trec pe la el și, dacă ar fi cu putință, să păstrez tăcere asupra acestei vizite. Neliniștită, pe la unsprezece eram acolo. M-a primit cu un aer misterios și mi-a întins o scrisoare. Un notar din Lyon anunță că Martin Bussière clientul lui, a murit, lăsînd prin testament ca legătură uni-

versală a averii lui pe Colette Romilly, care locuiește în castelul Preyssac din Chardenil (Dordona). Clientul lui a dorit ca mai întîi să fie informată cît se poate de discret, doamna Gaston Romilly. Notarul lionez adăugă că inventarul averii defunctului n-a fost încă întocmit dar că e vorba de o avere însemnată, pe care, cu doi ani înainte, Martin Bussière a preschimbat-o în monedă, ca să poată fi lesne dăruită cui se cuvine.

„Cînd mi-am înălțat privirea, am observat că bătrînul Passaga mă cerceta din ochi cu luare-aminte și aștepta o explicație. Simțeam că sînt gata să cad din picioare. Am înțeles într-o clipă că numai adevărul m-ar putea scăpa din încurcătură și i-am povestit tot, pe scurt.

– Ei bine, a rostit el în cele din urmă, ei bine, doamnă Romilly, ne găsim într-o situație cît se poate de supărătoare... Ce i-am putea spune soțului dumneavoastră?

– Dar nu înțelegeți că vreau să nu afle nimic din toate astea? N-am decît să refuz moștenirea, în numele fiicei mele, și totul s-a sfîrșit.

– Nu-i atît de simplu cum credeți, reluă el cu un fel de ascunsă mulțumire. Martin Bussière n-are nici un moștenitor. Prin urmare testamentul e legal, deci valabil. Fără îndoială, articolul 775 din Codul Civil spune că „nimeni nu e obligat să primească o succesiune, dacă nu dorește". Așa e, dar asta se aplică doar în cazul persoanelor majore. Fiica dumneavoastră fiind minoră, bărbatul dumneavoastră rămîne administratorul legal al averii ei. Numai el o poate reprezenta, dumneavoastră n-aveți acest drept. Și merg și mai departe: soțul dumneavoastră poate avea dreptul, moral sau legal, să refuze? Fiica dumneavoastră ar putea ataca actul mai tîrziu.

– Oh, în această privință răspund de Colette.

– Nu se poate, doamnă... Cînd va deveni majoră, fiica dumneavoastră poate fi alta decît cea de azi. Eu

privesc lucrurile sub aspect juridic, nu sentimental. Primul lucru pe care trebuie să-l faceţi este să vorbiţi cu domnul Romilly. Oricum, vă cer să nu luaţi hotărîri pripite. Îi voi scrie colegului meu, la Lyon, că, dorind să vă văd în ascuns, sînt silit să-i cer un răgaz de-o săptămînă. Mai gîndiţi-vă şi veniţi apoi să stăm de vorbă.

*

* *

„N-aş fi crezut, cînd m-am întors acasă, c-aş mai fi în stare să dau ochi cu bărbatul şi cu fiica mea, cărora, mai curînd sau mai tîrziu, aveam să le pricinuiesc atîtea neajunsuri. Şi totuşi, am izbutit să mă prefac. Luasem de la cofetarul din Chardenil nişte prăjituri. M-au primit cu bucurie. În sfîrşit, la dejun, casa noastră a părut ceea ce-a fost mereu : liniştită, veselă, fericită. Dar ce chin pe mine! Mă agăţam de nădejdea că Gaston poate m-ar crede dacă i-aş spune că Martin Bussière era un văr de departe al familiei mele. Apoi asta mi s-a părut o idee absurdă. N-ar fi avut decît să se intereseze şi ar fi aflat imediat adevărul iar această a doua cădere ar fi fost şi mai dureroasă decît cea dintîi. În sfîrşit, singura nădejde mi-e în dumneavoastră . . . Sînteţi singura în stare să-i dezvăluiţi lui Gaston adevărul, partea de adevăr pe care-o socotiţi de trebuinţă, fără să-l faceţi să sufere prea mult. Ştiu că vă cer un lucru greu, neobişnuit şi neplăcut dar dumneavoastră puteţi descurca lucrurile mai bine ca oricare altul. Nu v-aş putea învinui cu nimic dacă nu izbutiţi să-mi păstaţi, fie şi micşorată, dragostea bărbatului meu. Lovitura va fi pentru el atît de neaşteptată, atît de dureroasă, încît nu-mi dau seama unde-o să ajungem. Cel puţin, dumneavoastră veţi şti în ce fel să-i spuneţi lui Gaston că nu l-am iubit decît pe el, că-l iubesc numai pe el şi că,

pentru mine, ca și pentru Colette, e singura ființă pe lume vrednică de iubire. Rămîne să hotărască el dacă va jertfi un prezent, pe care eu îl cred curat și frumos, pentru un trecut cu desăvîrșire uitat. Poate că, deîndată ce va trece durerea va înțelege și el că această jertfă ar fi fost o nebunie și, după un timp atît de îndelungat, o nedreptate. Nu-mi închipui că ne-ar putea alunga pe amîndouă din viața lui... Dar nu știu încă nimic... La bărbați, mîndria e de multe ori mai tare decît inima. Oricum, primesc dinaînte hotărîrea lui. Voi face ceea ce va dori. Asta e tot!"

Valentine tăcu. Fără să fi băgat de seamă, stăteau de multă vreme în întuneric. Doamna de La Guichardie strănută, își căută batista și scăpă bastonul din mînă. Zgomotul acestei căderi sparse tăcerea, care devenise dureroasă.

– Biata mea Valentine! zise ea. Te-am iubit atît de mult... Și nu cred că te iubesc mai puțin acum... Voi face tot ce mi-ai cerut... dar nu socotești c-ar fi mai puțin dureros pentru bărbatul dumitale dacă ar asculta mărturisirea chiar de la dumneata, fără a fi nevoit să roșească în fața unei străine?

– Se poate... Asta mi-am spus-o și eu... Dar, vă repet, nu pot. Nu vă pot explica de ce. Poate din pricină că am devenit, pentru bărbatul meu și pentru fiica mea, cu totul alta decît femeia care ar face să renască astfel de amintiri... Oricum, ar fi, n-aș avea tăria să rostesc aceleași lucruri în fața lor... Pentru asta v-am mărturisit totul. Și-apoi, Gaston nu vă consideră o străină... Ne cunoașteți viața în amănunt... Nu, dumneavoastră sînteți singura mea nădejde.

XX

ÎN SALONUL DOAMNEI DEODAT

Romilly, la Pont-de-l'Eure, mobila rămînea întregul an acoperită cu husele, în afară de fiecare luni – ziua de primire a stăpînei casei. Dimineaţa, slugile scoteau îmbrăcămintea de pe fotolii şi scaune, deschideau ferestrele salonului şi doamna Deodat se ducea singură să culeagă din grădina părăginită – o palmă de loc, între magazie şi torcătorie – cîteva crizanteme, pe care le punea în vase. De cînd îi murise bărbatul, vizitele în casa ei se răriseră, cu toate că odraslele îi lăsaseră în stăpînire ciădirea de lîngă fabrică şi-i rămăseseră credincioase. Fiica, nepoatele, conducătoarele atelierelor, nevasta doctorului, aceea a notarului şi alte cîteva participau la ceaiurile ei.

Prima care sosi, exact la ora trei, fu doamna Guerin, nevasta doctorului. Doamna Romilly se purtase pe vremuri cu o nemiloasă asprime faţă de această femeie, care,

cu douăzeci de ani în urmă, scandalizase ținutul prin purtările ei. De cînd însă, în timpul războiului, se ocupase de răniți, de cînd se măritase cu cel mai bun medic din oraș și, mai cu seamă, de cînd își măritase fiica, Denise, cu un mare financiar, Edmond Molmman, doamna Guerin își cucerise drepturile în ochii ei. Gazda o făcu totuși să aștepte zece minute în salonul gol, ca să-i dovedească fără înconjur că nu primea la ora trei, apoi intră.

Față de aerul îmbufnat și întrebător al bătrînei, doamna Guerin, ca de obicei, își dezvălui într-un zîmbet obrazul înflorit și nevinovat.

– Bună ziua, scumpă doamnă, zise ea... Iertați-mă că am sosit mai devreme, dar țineam să fiu prima care să vă facă urările de bine... în legătură cu vestea cea nouă.

Doamna Romilly o privi cu neliniște :

– Vestea cea nouă ? Ce veste ?

– Ei, cum așa !... reluă doamna Guerin...

– Îți jur că nu știu despre ce vorbești.

– Despre logodna nepoatei dumneavoastră.

Bătrîna se gîndi numaidecît la Marguerite și la Clara, care erau la vîrsta măritișului și simți o adîncă nemulțumire la gîndul că una dintre nepoatele ei ar fi fost în stare să-i ascundă un proiect de căsătorie.

– Nu știu absolut nimic... Despre care dintre nepoatele mele vorbești ?

– Despre fiica lui Gaston. Denise mi-a scris azi dimineață că micuța Colette va deveni contesa André de Sasiniac... vă rog să primiți felicitările mele.

Pe fața bătrînei se putu desluși un sentiment complex în care se amestecau disprețul, ușurarea, nepăsarea și curiozitatea.

– Ah, zise ea, bine că m-ai liniștit... N-o socotesc nepoata mea pe aceea...

– Nici chiar acum ? întrebă doamna Guerin, din ce în ce mai veselă și mai mirată.

– Nici acum și niciodată... Ce ți-a mai scris fiica dumitale ? Cine sînt acești Sasiniac ?

– Oameni de o nobleţe recunoscută... Una dintre ce'e mai vechi familii din Perigord.

– Olane de împrumut pe acoperișurile altora... Știu... Slavă Domnului, Romilly n-au fost niciodată snobi, zise doamna Deodat, uitînd în furia ei că și doamna Guerin, născută d'Hocquinville, încercase cîndva, prin prima căsătorie, îndeajuns de nefericită, să-și adauge cîteva olane la acoperișul dărăpănat.

– Cîtuși de puțin, zise doamna Guerin, lărgind cu cioc ascuțit rana întrezărită, ginerele meu îmi spune că pentru o fată e un noroc destul de solid și că, în afară de asta, tînărul e frumos și plăcut.

Doamna Romilly rămase pe gînduri.

– E de necrezut, rosti ea în cele din urmă. Toate astea pentru fiica unei aventuriere, cînd îți e atît de greu să găsești o partidă frumoasă pentru fetele de familie bună și cinstită.

Doamnei Guerin nu-i plăceau aceste ieșiri nesocotite cînd era vorba de obîrșia cuiva și se întristă.

– Doamnă Romilly, nu fi neînduplecată... Dumnezeu știe c-aș fi putut și eu, dacă mi-ar fi trecut prin minte să mă cert cu copiii, să găsesc, în orice parte gheare ascunse... N-am făcut-o, și azi îmi pare destul de bine... nu pentru mine – fiindcă, mulțumită cerului, am bărbat, și n-am nevoie de nimeni – dar pentru fetele mele... Fiind în relații bune cu ele, pot să le fiu călăuză din cînd în cînd... Tinerețea are nevoie de asta, orice s-ar spune... Nepoata dumneavoastră Colette e bine crescută, frumoasă, fină...

„Și mult mai atrăgătoare decît ciuma ta de Clara", gîndi doamna Guerin, dar căută să-și ascundă părerea sub un zîmbet fugar, neuitînd că doamna Romilly se bucura încă de oarecare autoritate și Georges avea nevoie de ea.

– Lucrurile stau cu totul altfel, zise doamna Deodat. N-o pot considera nepoata mea și știu ce spun... Pentru ce aș avea un dinte împotriva ei? Eu n-o urăsc decît pe mamă... Și asta nu din pricină că se trage dintr-o familie de jos... Dac-ar fi fost femeie cinstită, aș fi primit-o... Dar ni s-au adus toate la cunoștință din vreme... Și asta e mare lucru... Dacă n-aș fi fost eu, toată familia s-ar fi făcut de rîs fiindcă e o mare ticăloasă această Goutran.

– Cu toate acestea, l-a făcut fericit pe fiul dumneavoastră. Mi-a spus-o chiar el cînd a venit la Pont-de-l'Eure, la moartea domnului Deodat... Mi-a vorbit despre fiica lui în chip cu totul înduioșător.

– Fiul meu? zise doamna Romilly... Fiul meu e un găgăuță care se ține de fusta acestei femei și vede totul doar prin ea... E foarte simplu; nu mai e același. Cînd l-am văzut ultima dată, abia l-am recunoscut... Nu mai poți sta de vorbă cu el... L-a fermecat... Ea a fost piuza lui rea. Și cînd te gîndești că băiatul ăsta a avut fabrici al căror șef ar fi trebuit să fie și astăzi... În loc să le păstreze, s-a dus să se îngroape printre mușuroaiele de cartofi... Și Dumnezeu știe dacă nu cumva l-a acoperit de ocară, acolo în Perigord. Îți poți închipui cum a stat tot timpul la țară, ea, care a fost obișnuită să trăiască la Paris – în ce fel de lume! Trebuie să fi fost vreun domnișor prin împrejurimi!

Doamna Guerin așteptă pînă cînd sosiră nepoatele Romilly; ca să se bucure de mirarea și de gelozia lor, apoi lăsă familia nenorocită să clevetească pînă la ora

mesei despre noile întîmplări din viața copilului risipitor.

Rămasă singură în salon, bătrîna doamnă Romilly luă de pe masă un album, aprinse o lampă și începu să-l frunzărească în liniște. În el erau strînse toate fotografiile clanului. Cele mai vechi erau ale părinților lui Deodat. Îi plăceau guierele înalte și cravatele mari ale socrului ei, rochiile lungi și înfoiate ale soacrei. Venea la rînd Deodat, așa cum era pe vremea cînd se însurase, în redingotă, înalt, cu mustăți galice și favoriți. La cîtăva vreme, își lăsă barbă. Era un bărbat frumos. Se fotografiase în picioare, ținînd în brațe un copilaș, care nu era altul decît Gaston.

Dădu repede pagina. Urmau pozele lui Gaston la diferite vîrste. Fusese un copil blînd și precoce. Îl văzu în rochiță, în picioare pe un scaun capitonat ; apoi marinar, rezemat de spătarul aceluiași scaun ; elev de liceu, cu gulerul hainei răsfrînt ; soldat . . .

Apoi dădu peste instantaneele pe care le luase chiar ea în fabrică și care-l arătau pe fiul ei la lucru. Deodat o certase pe atunci – „Să nu mai fotografiezi nimic din atelier. E ceva lipsit de seriozitate !" – dar era mîndru de fiul lui, cu toate că se purta aspru cu el. O plajă la Marea Mînecii, Gaston în costum de baie, între Helene și Françoise Pascal-Bouchet. Ah, cît de lesne i-ar fi fost să se însoare cu una dintre aceste mari bogătașe, dac-ar fi vrut... Gaston, locotenent, în ziua cînd pleca la război . . . Aici se opri, fiindcă știa că fiul cel mai mare nu-și mai avea locul în album de la această dată. Lacrimile începură să-i curgă șiroi pe obrazul brăzdat de ani.

Bătrîna oftă, își șterse ochii închise albumul, apoi se îndreptă cu greu spre scrinul de stejar care acoperea un perete întreg al salonului. De cincizeci de ani, în el îngrămădea cutii goale, invitații de nuntă și de moarte, coșulețe de paie împletite de copii pentru zilele de aniver-

sare, poșete brodate cu violete și numere vechi din reviste, adunate an după an. Scotoci îndelung și găsi, în sfîrșit, o cutie înfășurată într-o pînză. În cutie se afla doar un plic cenușiu, pe care scrisese chiar ea : „Fotografia lui Valentine Gontran și a fiicei sale trimisă de Gaston. Crăciunul anului 1920". Se așeză în fotoliu și scoase din plic o altă fotografie, mai mică, înnegrită și cu colțurile îngălbenite. În pragul unei case îmbrăcate în iederă se zărea o fetiță tare frumoasă, alături de o femeie blondă. Bătrîna privi atent fotografia, apoi clătină din cap, se ridică cu o mișcare plină de neastîmpăr și sună.

– Să pui husele pe canapele, îi spuse fetei în casă.

Apoi puse plicul la loc printre lucrurile îngrămădite în scrin.

XXI

GASTON ROMILLY, CU MÎINILE în buzunar, măsura în lung și-n lat sala încăpătoare de la Guichardie. Cu capul plecat, cu privirea mohorîtă, tăcut, părea că-și pierduse obișnuita bunăvoință curtenitoare față de femeia așezată în jilțul gotic, care-l privea înmărmurită. Cu ocoliri îndemînatice, îi povestise tot ce știa despre Valentine. O mînie dezlănțuită n-ar fi surprins-o; această muțenie posomorîtă o îngrozea.

Repetă pentru a zecea oară :

– Ar trebui să privești lucrurile cu mai mult calm. E o întîmplare dureroasă, nu încape îndoială, dar petrecută cine știe cînd. Nu uita în ce chip s-a purtat Valentine cu dumneata timp de optsprezece ani... Și caută să te ferești de Colette, să nu știe nimic și, dacă vrei, nu va ști niciodată. Mă auzi, Romilly ?... Te rog să vorbești... tăcerea dumitale e de nesuferit, dragul meu...

El se opri în faţa ei, o privi aspru şi începu să ţipe:

– Ce să spun ? Mi-aţi povestit o enormitate de-am rămas cu gura căscată, o bazaconie, şi vreţi să vă mai şi răspund ?

– Cum „o bazaconie" ?... întrebă ea.

– Exact aşa: „o bazaconie !". Aţi crezut aşa ceva, dumneavoastră, femeie cu bun simţ ?

Doamna de la Guichardie nu era obişnuită să i se vorbească pe un ton atît de ridicat.

– Cred că ai înnebunit, Romilly. Îmi vorbeşti de parcă eu aş fi scornit, din josnicie, cea mai urîtă minciună... Cred în toate astea, fiindcă mi le-a povestit Valentine... N-am spus nimic de la mine.

– Dar ce dracu poate să ştie Valentine ? Mi-aţi spus chiar dumneavoastră că la început şovăia în privinţa paternităţii reale. (Rosti aceste cuvinte din urmă cu amărăciune şi scîrbă). Cum se face că mai tîrziu a putut ajunge la această încredinţare ? Seamănă amîndouă ca nişte picături de apă ; e de ajuns să le vezi o dată, ca să bagi de seamă... De asta nu se îndoiesc nici străinii... Atunci ?... Ce înseamnă acest roman foileton ?... De ce vrea ea să tulbure atît viaţa mea, cît şi pe-a dumneavoastră, cu scrupule prosteşti ?

Ascultîndu-l gazda gîndi: „La urma urmei, dacă nu vrea să creadă, cu atît mai bine... E mai mult decît am sperat... Dar, firește. Cum de nu m-am gîndit la una ca asta mai devreme ?

Apoi reluă cu glas hotărît:

– Hai, sfîrşeşte, dragul meu, ascultă-mă... Dacă stau să mă gîndesc, cred că ai dreptate... Într-adevăr, e absurd ca Valentine, după ce s-a îndoit o clipă de naşterea copilei, să-şi aducă aminte după douăzeci de ani de unele lucruri moarte deja şi să se dea cu capul de pereţi pentru că găseşte o asemuire perfectă între un bătrîn şi fiică-sa...

Băiete, totul e cît se poate de simplu. Colette e fata voastră. Un domn, bătrîn, înainte de a muri, a găsit cu cale s-o lase moștenitoare. Vi se cere semnătura prin care încuviințați acceptarea moștenirii... Ce ai de gînd să faci ?

– Cum puteți să întrebați așa ceva ? Refuz, firește... Nu pot primi o avere suspectă.

– Suspectă ? Dar dumneata singur ai spus că nu poate fi suspectă... Nu mai înțeleg nimic... Și apoi, mai e ceva : legal, dumneata nu poți refuza și eu găsesc că legea are dreptate. Nu-ți e îngăduit să faci pe mărinimosul cînd e vorba de viitorul altcuiva.

– Asta, niciodată ! strigă Romilly.

Și își reluă plimbarea de animal închis în cușcă. În aceeași clipă intră un servitor care șopti cîteva cuvinte la urechea bătrînei.

– Ah, asta mai lipsea, exclamă aceasta. A devenit plictisitor. I-am spus să vină miercuri... Bietul Toury, nu mai e cu mintea întreagă... În sfîrșit... Spune-i că vin imediat... Romilly, ești bun să mă aștepți un sfert de ceas ? A venit doctorul Toury să mă vadă... După aceea vom sta de vorbă... Uite, primești un sfat ? În loc să te plimbi prin cameră ca un leu în cușcă, du-te și fă înconjurul parcului... Mă vei găsi aici la întoarcere...

XXII

DUPĂ CÎTEVA CLIPE, ROMILLY, cu capul descoperit, străbătea gangul de la intrarea castelului Guichardie. Două turnulețe crenelate la vîrf, îl împodobeau de minune. La stînga intrării, în zid, se zărea un cap sculptat, sub care se citea inscripția : „Nici o nădejde". Se spunea că fusese săpată pe vremuri în zid, din porunca uneia dintre doamnele de La Guichardie, care în zadar așteptase întoarcerea fiului sau a iubitului ; nu se știa. Gaston se opri un răstimp s-o citească, apoi trecu podul fix azvîrlit peste șanț, pe locul unde cîndva se afla podul mobil, și o luă pe drumul dinspre grădină. Acesta era locul cel mai călduros din parc. La această vreme tîrzie, singurele flori ce se mai zăreau erau crizantemele, aproape ofilite, degerate de întîiul îngheț.

Romilly privi îndelung această imagine a putreziciunii apoi se îndepărtă de castel și urcă spre pădure. La stînga,

se zărea, printre castanii arămii, satul Guichardie, ghemuit la poalele castelului, iar mai departe, nemărginirea unduioasă a cîmpiei. Soarele era în amurg. Un brîu de foc se furişa printre norii violeţi. Prin pulberea luminii acoperişurile caselor se zăreau ca stropite cu sînge. Gaston care-şi luase bastonul, izbea cu vîrful în castanele coapte care îi cădeau în cale fără zgomot, printre frunzele veştede.

Peste douăzeci de minute deschise uşa ce dădea în salon. Daamna de La Guichardie îl aştepta, privind pe fereastră şi gîndindu-se la viaţa ei, pe care acum o socotea vinovată şi uşuratică. „Într-adevăr, îşi zicea ea, e multă nedreptate pe lume. În comparaţie cu mine sau cu Cora Choin, mica Valentine e o sfîntă şi totuşi se vede ameninţată să-şi piardă fericirea. Pentru ce? Pentru că a început să-şi trăiască viaţa în condiţii dificile . . . „Dacă s-ar fi născut într-o familie ca a noastră", cum are obiceiul să spună Sasiniac, „ar fi putut trece drept cea mai cinstită femeie, chiar dacă ar fi săvîrşit nebunii de zece ori mai mari".

Aici ajunsese cu meditaţiile pline de umilinţă, cînd zgomotul pantofilor grei ai lui Romilly o smulse din visare. Gaston străbătu cu paşi mari încăperea, luă un scaun şi se aşeză alături de bătrînă.

– Vă cer iertare, zise el, adineauri m-am purtat ca un copil.

– Ba nu . . .

– Ba da . . . Ce vreţi? E greu de crezut să te trezeşti deodată azvîrlit din adăpostul în care te-ai crezut în siguranţă timp de cincisprezece ani. Eşti ca o pasăre de noapte ieşită la lumina zilei . . . Am vrut să mă ascund, să fug . . . S-a sfîrşit . . . Cînd ies în mijlocul pădurii, în mirosul reavăn al pămîntului, devin alt om... Mi-am revenit Recunosc că m-am dat în spectacol în faţa dumneavoas-

tră... Ieri, Valentine v-a spus, de bunăcredință, ce s-a întîmplat și care sînt sentimentele ei. Am să vă arăt și eu o față a lucrurilor, aceea pe care mi-a fost dat s-o trăiesc. Am mințit cînd m-am arătat surprins de cele ce mi-ați povestit, căutînd să vă conving că nu cred nimic. Adevărul e că știu de mai bine de cincisprezece ani ceea ce mi-ați spus... Vă surprinde?... Vă gîndiți poate că, de vreme ce știam, am făcut rău c-am jucat rolul cuiva care nu știe nimic... E adevărat că, atunci cînd am întîlnit-o pe Valentine, rolul ei în viața lui Martin Bussière era cît se poate de ascuns și eu nu bănuiam nimic... Eram cu desăvîrșire nepriceput în afaceri, astfel încît am putut crede că o femeie tînără fusese în stare să-și deschidă la Paris un atelier de croitorie, fără sprijinul nimănui. Valentine mi-a vorbit despre cîțiva furnizori, care-o văzuseră lucrînd la Rosie și aveau mare încredere în ea. Putea fi un adevăr la mijloc și asta mi-a fost de ajuns. În clipa cînd și-a încheiat socotelile, la stăruințele mele, m-a rugat ea singură să-i verific scriptele. Totul era în regulă, cinstit, fără nici un cusur.

„Căsătoria noastră s-a încheiat atît de repede, încît n-au știut de ea decît cîțiva prieteni. În săptămîna următoare, toate femeile care o cunoșteau pe Valentine știau acest lucru. Presupun că această căsătorie a fost un prilej de gelozie, care a trezit multe porniri răutăcioase. Așa îmi explic anonimele pe care le primeam pe front. Aceste scrisori îmi pomeneau de numele lui Martin Bussière, căutînd să-mi dovedească faptul că el ar fi tatăl lui Colette. Una dintre ele era cît se poate de limpede. Femeia care-o scrisese – pretindea c-a stat de vorbă cu moașa, care i-ar fi spus că l-a văzut intrînd la Valentine pe Martin Bussière, după cincisprezece zile de la naștere. Îmi descria și darul pe care i-l făcuse copilului : o învelitoare pentru leagăn, de hermină, de care într-adevăr,

mi-am adus aminte. Vă puteți închipui că toate aceste amănunte m-au neliniștit dar pe atunci mă aflam la Somme, nenorocit, bolnav, oricînd în situația de-a fi omorît... Nu voiam să desfac singurul nod care mă mai ținea legat de viață. Nu i-am scris nimic lui Valentine despre toate aceste învinuiri. Mai tîrziu, cînd am venit în permisie, bucuria de-a ne regăsi a fost atît de puternică, încît această poveste rușinoasă mi s-a părut o nebunie.

„Totuși, de-a lungul anilor grei de război, acest gînd necruțător mă tulbura, mai ales noaptea. Ceea ce mi se părea groaznic nu era tăcerea lui Valentine în privința lui Martin Bussière. Ea n-a căutat niciodată să mă convingă, în clipa cînd am întîlnit-o, că i-am fost singurul amant... Mi-a spus că eram „singurul bărbat pe care l-a iubit cu adevărat", și-am crezut-o; totul părea să mi-o dovedească și asta îmi ajungea... Nu, ceea ce mă îngrozea era gîndul că s-ar fi putut întîmpla, pe vremea cînd pretindea că mă iubește, să-mi ascundă paternitatea copilului față de protectorul ei... Aici era adevărata trădare... Să mă înșele, să mă facă de rîs, să mă privească disprețuitor, în timp ce eu nu aveam alt gînd decît, pe orice cale, chiar dacă asta ar fi însemnat cearta cu părinții, s-o fac fericită... Ah, asta îmi părea ceva nevrednic de Valentine... Mi-am propus să limpezim împreună situația imediat ce se încheia războiul...

„Cred că știți cam care este, de obicei, soarta unor astfel de planuri... Cînd s-a încheiat armistițiul, bucuria reîntoarcerii m-a făcut să nu mă mai gîndesc sau, cel puțin, să nu-mi arăt toată asprimea în legătură cu cele plănuite... Și, de altfel, pe ce drum aș fi putut s-o apuc? Trebuia să mă-njosesc, cerînd amănunte bucătăresei și moașei. Gîndul ăsta mi s-a părut atît de îngrozitor, încît am hotărît că trebuie să am încredere în soția mea, împotriva oricărei învinuiri, printr-un fel de bunăvoință... În

mai multe rînduri, era cît pe-aci să-i mărturisesc îndoielile mele... Cred că instinctul de conservare m-a oprit s-o fac. Ce-ar fi putut să-mi răspundă? Ce-ar fi devenit viața noastră comună, după astfel de scene? Nu căutam decît să-i smulg cît mai multe și mai temeinice dovezi de iubire, care îmi întăreau încrederea.

„Atunci am luat, împreună cu Valentine, hotărîrea, pentru care mă fericesc și azi, de a ne muta la țară, unde să începem o viață nouă. Știți cum am trăit. Cum să te mai îndoiești de femeia care primea, cu atîta încrezătoare bucurie, cu atîta seninătate, singurătatea în doi, care trebuia să fie de aici înainte viața noastră? Cum să te îndoești de o femeie care, iubindu-și cu patimă meseria, consimțea, numai ca să-mi facă pe plac, să părăsească o casă pe care și-o făcuse singură și să schimbe viața din Paris cu monotonia vieții de la țară? Cît despre Colette, biata fetiță – avea opt ani – m-a primit la întoarcere ca o ființă nouă, nespus de drăguță. O iubeam. Îi admiram frumusețea, care se anunța încă de pe atunci. Nu numai că găseam la ea multe din trăsăturile mamei ei, dar puteam descoperi ceva și mai ciudat, și mai frumos, care mă bucura și mă chinuia în același timp... Ei bine, în iubirea mea pentru Colette, aproape mai puternică decît o dragoste părintească, era un strop de durere ce înăbușea restul... Efortul pe care trebuise să-l fac, la început, ca s-alung gîndurile dușmănoase și să-i dăruiesc acestei fetițe mîngîierea de care avea nevoie, sfîrșise prin a da acestui sentiment o trăinicie neobișnuită, care îl făcea mai rar și mai de preț... Dacă gîndul rău s-ar fi trezit, eram în stare să-l înăbuș fără milă. Dar, de-atunci nu m-a mai tulburat.

„V-am vorbit de răutatea omenească. E, de multe ori, de-o dibăcie și de-o stăruință de necrezut. Amintirea pe care vreau să v-o povestesc se leagă de primele zile ale

instalării noastre la Perigord. Cumpărasem moşia Preyssac dar nu verificasem puritatea apelor. Mai sus de izvorul de la Vanzelles, de unde venea apa la castel, se afla o groapă astupată cu balegă. Aproape imediat, Colette s-a îmbolnăvit de febră tifoidă. Ştiţi ce boală groaznică e, nu numai pentru bolnav, ci şi pentru cei care-l îngrijesc. Febra urca... Delirul... Gîndul unei primejdii mortale... Colette a suferit în acele cîteva săptămîni cu o răbdare îngerească... Nu dorea altceva decît să stau mereu lîngă ea. Nu se juca, nu vorbea şi n-avea altă dorinţă decît să-şi ţină mînuţa într-a mea, repetînd necontenit: „Tăticu!... tăticu!... tăticu!..." Parcă-i mai simt şi acum degetele mici, subţiri, înfierbîntate.

„Într-o dimineaţă, după ce-o vegheasem toată noaptea, am găsit un plic voluminos adus de poştaş... L-am deschis. Erau fotografii înfăşurate într-o hîrtie pe care cineva bătuse la maşină: „Compară şi, dacă nu eşti orb, vei înţelege..." Mi-ar fi greu să vă descriu imaginile îngrămădite în aceste fotografii şi comentariile grosolane de care erau însoţite... Asemănarea era evidentă... Adăugaţi că, vreo cîţiva ani în şir mă uimise faptul că Valentine, deşi amîndoi am fi dorit să mai avem copii, nu rămăsese niciodată însărcinată şi că, pe de altă parte, nu mai avusesem copii cu femeile care-mi fuseseră amante. În sfîrşit, vă daţi seama ce înseamnă certitudinea. În dimineaţa aceea am înţeles că în mod sigur nu eram tatăl lui Colette. Dar, după ce-mi petrecusem noaptea la căpătîiul ei, ajunsesem într-o stare de nelinişte îngrozitoare şi mă simţeam atît de istovit, încît am hotărît: „Fie, îmi ziceam, n-a fost fiica mea în ceasul naşterii, dar acum o socotesc de-o sută de ori mai mult copilul meu... E al meu, din noaptea aceasta şi din toate celelalte, prin toată viaţa pe care i-am dăruit-o veghind la căpătîiul ei, prin neliniştea mea de fiecare zi, prin dragostea mea".

XXIII

DOAMNA DE LA GUICHARDIE ascultase cu adîncă tulburare această povestire. Îşi căută batista printre nenumăratele lucruri pe care şi le îngrămădise pe genunchi şi, căutînd-o, scăpă evantaiul din mînă. Romilly se aplecă să i-l ridice. Bătrîna, care, timp de cîteva minute încetase să-şi mai privească prietenul cu ochii de totdeauna, băgă de seamă că era un bărbat încă în puterea vîrstei, cu mustăţile blonde lăsate de o parte şi de alta a gurii, cu ochii albaştri grei parcă de neodihnă şi se miră singură că-i venise să plîngă ascultîndu-l.

Apoi, în timp ce Romilly, tulburat peste măsură, se ridică şi începu să măsoare din nou încăperea în lung şi-n lat, cu mîinile în buzunar, se gîndi iarăşi că şi ea, de multe ori în viaţă, se prefăcuse neştiutoare înadins ca să nu înăbuşe simţiri de care nu se putea lipsi Sophie Fer-

rier... Da, în clipa cînd Sophie Ferrier o înşelase cu atîta cruzime, ea îşi alesese drept armă tăcerea. O primise cu braţele deschise, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Şi nu-i păruse rău, deoarece Sophie, furia geloziei odată înăbuşită, îi devenise şi mai credincioasă şi murise abia cu un an în urmă, după patruzeci de ani de chin de pe urma unei boli de nervi.

– Romilly, zise ea, nu face pe ursul în vizuină... Mi-ai umplut ochii de lacrimi, dragul meu... Eşti un adevărat om.

El se opri şi înălţă din umeri :

– Ba nu, sînt ca oricare altul... orice puteai găsi în hotărîrea pe care am luat-o ; mîngîiere, dreptate... slăbiciune chiar... Da, multă slăbiciune... Teama de-a nu pierde cele două fiinţe atît de dragi... Convingerea că n-aş putea trăi fără ele... Oh, au fost zile la început cînd îmi închipuiam că nu voi putea suporta povara acestei taine... Sufeream cumplit. Şi poate că atunci aş fi fost în stare să mă înstrăinez de Valentine... Dar Colette?... Ea n-avea nici o vină, biata fetiţă...

Rămase o clipă pe gînduri.

– Fără-ndoială că alţii m-ar dispreţui... Ar fi trebuit să vorbesc cu Valentine... Uneori eram convins că tăcerea nu otrăvea căsnicia şi că ar fi fost bine să limpezim totul, ca să scăpăm de înfrigurare... Au fost zile în care m-am aflat la un pas de a o face... Uite, sînt doi ani de atunci... ba nu, mai mult – cînd s-a căsătorit Montal ; Colette se întorcea de la Perigneux, de unde adusese cîteva mostre ; voia să-şi facă o rochie şi Valentine a descoperit, printre eşantioane, unul lucrat în fabrica lui Martin Bussière. S-a înfuriat peste măsură, pe nedrept şi într-un chip atît de ciudat, încît şi Colette a băgat de seamă. În seara aceea era să-i spun : „Draga mea, nu te mai chinui, ştiu tot..." Apoi m-am gîndit c-aş

face mai mult rău decît bine... că toate discuțiile cu privire la trecut, zadarnice și dureroase, ne-ar distruge viața... M-am gîndit mai ales la Colette care, destul de sensibilă, ar fi aflat totul... În tinerețe întîlnisem, la Pont-de-l'Eure, un caz asemănător cu al meu... O tînără născuse un copil, în urma unei legături cu un cumnat al ei și ar fi vrut să-și lege bărbatul la ochi... El a iertat-o dar eu păstram o amintire groaznică despre această familie nenorocită, a cărei taină o știa tot orașul, și despre biata femeie, care era privită cu o rea voință neascunsă de toate fetele de vîrsta ei, tocmai fiindcă îi cunoșteau trecutul. Mi-am spus că aveam datoria s-o feresc pe Colette din calea nenorocirilor și prima condiție a uitării era propria mea tăcere... Am tăcut... Am făcut rău? Cine știe? Și-apoi, ce să fi făcut? Viața e atît de ciudată!

Doamna de La Guichardie își aminti de o altă întîmplare. Cîte scrupule n-o încercaseră în ziua cînd Matilda i se aruncase la picioare, rugînd-o să-i dea înapoi bărbatul, în timp ce acesta jurase că-și va pune capăt vieții... Amîndoi erau morți de peste douăzeci de ani. Și ea îmbătrînise... Da, avea dreptate Romilly: viața e tare ciudată.

– Și-acum ce vrei să faci? Ce să-i spun nevestei dumitale?

– La asta m-am tot gîndit în timp ce mă plimbam pe sub castanii din parcul dumneavoastră. Nu mă îndoiesc că, atît pentru Colette, cît și pentru mine, ar fi mai bine dacă am renunța la această moștenire. Nu știu însă cum am putea rezolva totul legal. Unul dintre frații mei camarazi de regiment e avocat cu faimă la Bordeaux. Am să mă duc la el chiar săptămîna asta.

Se așeză din nou lîngă doamna de La Guichardie, continuînd:

– Oricare ar fi hotărîrea judecătorească, un singur lucru îi cer Valentinei : să nu-mi vorbească despre această întîmplare şi să trăiască alături de mine, ca şi pînă acum, uitînd-o.

– E foarte frumos ceea ce spui, dragul meu, îl certă în glumă doamna de La Guichardie, dar cu ce înfăţişare crezi că te va primi Valentine peste un ceas ? Ea ştie că am discutat şi-ţi aşteaptă judecata cu înfrigurare... Poate că se teme c-ai să le alungi, pe ea şi pe fiica ei.

– Sper că nu i-a spus nimic lui Colette, rosti Romilly cu teamă.

– Nimic, asta se înţelege de la sine.

– Atunci, e foarte simplu... Aş vrea să-i telefonaţi dumneavoastră înainte... Să-i spuneţi adevărul – că ştiam tot, c-am iertat-o de mult, că nu doresc altceva decît să mă primească peste cîteva clipe ca şi cînd m-aş întoarce de la o plimbare... Pentru cine să jucăm drama descoperirii, cînd nu poate fi vorba de nici o descoperire ? Vedeţi, m-am gîndit de multe ori la toate astea... Ei bine, mi se pare că cea mai mare parte a durerilor noastre morale se datorează cuvintelor prin care avem putinţă să le descriem... Le înlesnim o întrupare, împrumutîndu-le o fiinţă care nu e a lor, deoarece cuvintele altei lumi nu pot avea nici un fel de legătură cu suferinţele noastre... Şi-apoi, cuvintele păstrează şi prelungesc durerile trecute. Trupeşte, omul uită tot : aşa îi porunceşte firea... Aşa e şi cu mine... Da, s-a petrecut în viaţa mea o tragedie dar, fiindcă n-a fost îmbrăcată în ţesătura cuvîntului mi se pare acum cu totul străină de mine... Să-i trezesc neastîmpărul ? Să încep cu Valentine un dialog dureros, care nu s-ar sfîrşi decît odată cu moartea amîndurora ?... De ce ? La ce bun atîta chin ? O brazdă de pămînt ascunde acum tot ce-a mai rămas

din Martin Bussière... Şi această brazdă de pămînt va ascunde într-o zi...

– Taci! strigă bătrîna, căreia nu-i plăcea să audă vorbindu-se despre moarte... După judecata dumitale, am ajunge foarte departe.

– Presupuneţi că mîine, ca un actor în scenă, aş alunga-o de la Preyssac pe Valentine, care mă iubeşte şi pe care o iubesc, pe Valentine care acum douăzeci de ani a fost poate vinovată, dar care astăzi nu mai e aceeaşi femeie, întrucît abia dacă-şi mai aduce aminte de tot ce s-a petrecut pe vremea aceea şi de adevăratele pricini ale întîmplărilor... Ce m-ar putea îndreptăţi să săvîrşesc această faptă neghioabă, dacă nu dorinţa de a trece, în ochii dumneavoastră şi ai notarului din Lyon, drept un om hotărît şi neînduplecat?

– Cred că ai dreptate. Dar Colette? Eşti sigur că ai s-o priveşti ca şi pînă acum?

– Colette e copilul meu... Eu i-am spus cele dintîi poveşti care au făcut-o să rîdă ori să plîngă... Eu o întreb în fiecare zi în ce chip şi-a petrecut vremea... Cînd deschide gura, bănuiesc cuvîntul pe care-l va rosti... Între noi doi s-a statornicit o legătură mult mai trainică decît se poate imagina... Ea e copilul meu, mai mult decît al bătrînului aceluia care, întîlnind-o într-un han, l-a întors spatele ca să-şi plătească masa... Cred că, în legătură cu asta, nu mai am nimic de spus!

XXIV

LUÎND SEAMA LA ŞERPUIREA drumului, Gaston Romilly conducea atent, privind cum se şterg în noapte turnurile castelului Guichardie şi gîndindu-se la convorbirea avută. Cît de greu era să fii sincer ! El făcuse un efort deosebit, dar tot nu spusese tot... De pildă, nu povestise ziua aceea nesuferită, în care mama lui... Cît fusese de aspră cu el în clipa cînd se întîlniseră la moartea tatălui său ! Crezuse c-o va putea îmblînzi vorbindu-i de sănătatea lui Colette, foarte slăbită pe vremea aceea.

– A, nu, strigase doamna Deodat Romilly, n-ar trebui să te frămînţi atît pentru *un astfel de copil !*

El înţelesese perfect sensul acelor cuvinte, încît nu socotise potrivit să-i mai răspundă. Dar cîtă suferinţă pentru el ! Şi ce umilinţă... Toate îi păruseră înseninate la înmormîntarea tatălui său. A doua zi după ceremonie,

avusese o convorbire supărătoare cu notarul familiei.

– Domnule Gaston, îi spusese bătrînul notar, nu-ți ascund faptul că doamna, mama dumitale, e foarte supărată pe dumneata... S-ar putea crede că mă amestec în lucruri care nu mă privesc dar știi cîtă grijă port familiei dumitale, de patruzeci de ani încoace... Aș fi fericit să ajut, cu slabele mele puteri, la împăcarea dintre doamna Deodat și fiul ei cel mai mare... Te rog să ții seamă, domnule Gaston, că nu sînt de partea nici unuia, dar socotesc de datoria mea să-ți amintesc cuvintele sale: „Gaston îmi face zile amare, mi-a spus. Să lăsăm faptul că s-a însurat cu fosta lui amantă, de vreme ce pretinde că-l face fericit! Dar, să ne impună o bastardă în familie, înseamnă să meargă prea departe. Știu tot ce s-a petrecut între ei... Domnule Pelletot, te rog să împarți averea rămasă de pe urma bărbatului meu, între copii, cît sînt încă în viață... Nu vreau ca această femeie să se fălească în rochiile și bijuteriile mele". Eu, domnule Gaston, i-am răspuns că nu intră în obiceiurile mele să jefuiesc averea cuiva și că nu-i rămîne decît să facă așa cum crede de cuviință. M-am gîndit însă c-ar fi mult mai bine dacă dumneata ai ține seama...

– Și totuși, avusese puterea să tacă în continuare... Ciudată mai e viața...

Ajunsese la capătul povîrnișului de la Preyssac. Urcă drumul în viteză, cu precizia obișnuinței. După cinci minute intră pe ușă, stăpînit de-un fel de îngrijorare. Se simți mulțumit găsindu-le pe Colette și pe Valentine împreună. Însemna că nu avea să urmeze o convorbire plictisitoare.

– Bună seara! strigă Valentine cu bucurie. N-ai pățit nimic pe drum?

– Nu... Știi că mă pricep la condus.

Colette, care se ridicase, veni să-l îmbrățișeze.

– Ești rece... E ger afară? Pe la patru era o vreme atît de frumoasă... Ce-a vrut de la tine doamna de La Guichardie?

Peste zi fusese neliniștită, temîndu-se să nu fie vorba de măritișul ei, ori să se ivească o piedică pe neașteptate.

– Nimic important, răspunse el, cu tonul cel mai firesc... Știi cît de mult au dorit să introducă electricitatea la Guichardie. Vrea s-o ajut să discute cu inginerul care răspunde de sector.

– Ți-a dat, cel puțin, o gustare ca lumea?

– Nici n-am băgat de seamă, răspunse rîzînd. Mi se pare că nu mi-a dat chiar nimic.

Neliniștea îl părăsi. Totul era simplu, firesc, așa cum dorise. Urcă în camera lui și se schimbă, coborînd peste un sfert de ceas. În timpul mesei, la rîndu-i, o întrebă pe Colette:

– Dar tu? Ce-ai făcut peste zi? I-ai mai trimis lui André o scrisoare de optsprezece pagini?

– Ba nu; am urcat pe jos pînă la Bronillac, cu cîinii după mine.

– Ce mai fac acești Malardeau? N-am trecut pe la ei de trei zile.

– Maria și fică-sa curățau castane. Apoi le-am ajutat să lege cîțiva saci... Știi că anul ăsta au să cîștige mai mult cu castanele decît cu grîul?... De necrezut... Cînd mă voi așeza la Breuilh, am de gînd să sădesc o mulțime de nuci.

– Nu uita că nu cresc pe oriunde.

Valentine aduse vorba despre o scrisoare pe care o primise de dimineață.

– Tot Marcel Goutran... A devenit nesuferit... Afacerea cu pomii de la Eymet s-a sfîrșit rău... Da astă dată li s-au vîndut lucrurile din casă.

– Și crezi că e adevărat? De trei ori pe an născocesa cîte o poveste de felul ăsta... Trimite-le o mie de franci.

– Cinci sute ajung, spuse Valentine. Au să-ți mai ceară și altă dată.

După cină se așezară lîngă cămin. Lui Valentine îi plăcea să aprindă cîte un foc strașnic. Colette stătea lîngă Gaston. De multe ori, tatăl și fiica jucau șah seara. În seara asta, simțeau nevoia să citească. De cînd se logodise, Colette citea numai romane, fiindcă André îi vorbea mult despre romane în scrisorile lui. Gaston citea un articol lung despre creșterea melcilor.

La un moment dat, ridicînd privirea de pe ziar, băgă de seamă că cele două femei căzuseră pe gînduri. Le privi mult timp, în tăcere. Nimic nu se schimbase... Nimic nu mai putea fi schimbat... Cu mai multă mîndrie și mai puțină iubire, le-ar fi pierdut pe amîndouă...

Și totuși, mai rămînea un punct dureros în adîncul rănii: gîndul că Valentine putuse să-i ascundă atîta vreme adevărul. De ce nu-i spusese niciodată nimic?... De multe ori suferise atît încît moartea îi apărea ca o adevărată mîngîiere. Boala închipuită, de care nu mai putea scăpa, nu se născuse tot din nevoia de-a șterge prin cine știe ce dramă puternică, un trecut de amărăciune?

În clipa aceea Valentine ridică privirea de pe lucru. El îi zîmbi și ea pricepu că încă o mai iubea! Cîtă ușurare să simți, că, în sfîrșit, lupta a ajuns la capăt!

În cămin, vreascurile se frîngeau cu zgomot. Colette, smulsă din lumea ei, făcu o mișcare și văzînd că părinții, fără să știe de ce, păreau fericiți, îi privi îndelung, cu o adîncă dragoste mîngîietoare.

– Mi-a scăpat un ochi, zise Valentine.

Și, aplecîndu-se, își văzu mai departe de tricotat.

– S F Î R Ș I T –